

Metod Mikuž

Že pri pripravah in zbiranju virov za predavanje na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Ravnah na Koroškem pred desetimi leti za proslavo 40. obletnice oktobrske revolucije sem opazil, da so se nekateri podatki bistveno razlikovali, to je da jih ruska literatura o oktobrski revoluciji pred letom 1953 ali ni imela, imela pa jih je npr. ameriška, ali pa je prva neko čisto konkretno dejanje razlagala drugače kot druga. Zato sem z zanimanjem zasledoval vsaj glavno literaturo, ki je začela izhajati v Sovjetski zvezi zlasti po letu 1957 in je bila na pisana v proslavo 40. obletnice oktobrske revolucije, in zato sem se odločil tudi na tem posvetovanju opozoriti na zelo zanimiv razvoj sovjetske zgodovinske znanosti. Žal glavna dela, ki bodo posvečena 50. obletnici oktobrske revolucije, še niso izšla, ali pa jih še nisem imel v rokah, toda razvoj, ki sem ga mogel zasledovati v knjigah do leta 1966, me prepričuje, da bodo izdaje razprav ob 50. obletnici oktobrske revolucije še bolj osvetlile oziroma postavile v pravo luč dogodke, ki so pred 50. leti tako odločilno začeli vplivati na ves svet. Točno je, da dogodku pred 50. leti danes živeči ljudje ne moremo ničesar dodati in ne moremo ga spremeniti v boljšega ali slabšega. Če bi karkoli poskušali v tej smeri, bi bilo to samo ponarejanje, ki bi se prej ali slej hudo maščevalo. Naša dolžnost je, če se že pečamo z zgodovino, da govorimo o dogodku tako, kakršen je bil in kakor se je zgodil, pri tem pa moramo seveda upoštevati vse zunanje in notranje okoliščine, ki so ga spremljale.

Dovolite mi najprej povedati, kako sem se lotil priprav za prispevek k današnjemu posvetovanju. Literatura o oktobrski revoluciji je tako ogromna, da bi rabili več takih posvetovanj, da bi si vsaj delno prišli na jasno o njeni obsežnosti, kaj šele o njeni vsebini. Pod besedo literatura na tem mestu mislim seveda številne zbirke virov za zgodovino oktobrske revolucije, knjige, ki obravnavajo obe revolucionarni razvojni stopnji leta 1917 v celoti, knjige, ki obravnavajo in analizirajo samo nekatere probleme v prvi ali drugi etapi revolucije, knjige, ki pišejo o vplivih oktobrske revolucije na druge dežele, in končno tudi na številne spomine.

Seveda vsega tega ne bomo naštevali. Kogar bi to le zanimalo, bi ga opozoril na skoraj vso naštetto literaturo o oktobrski revoluciji v dveh debelih zvezkih Svetovne zgodovine, ki jo izdaja sovjetska akademija znanosti in to na tomus VII in VIII (Moskva 1960 in 1961). Literatura, ki je nastala izven Sovjetske zveze pa je s skrupulozno natančnostjo navedena v knjigi Williama Chamberlaina *The Russian Revolution*. Ta knjiga, ki je izšla v Ameriki že leta 1955, je delo dobrega poznavalca ruske revolucionarne zgodovine in jo uvrščam med najboljša dela o ruski zgodovini sploh, ki so nastala izven Rusije. Kot nekako dopolnilo k tej knjigi štejem prav tako ameriško knjigo avtorja ruske narodnosti Riasanovskega *A History of Russia*, ki je izšla leta 1963 v New Yorku.

Našteli bi lahko še celo vrsto pomembnih knjig, ki prinašajo literaturo o oktobrski revoluciji. Morda so na prvem mestu za Amerikanci učeni ljudje iz Vzhodne Nemčije, po teži bi bili za njimi Italijani, potem Francozi in Angleži. Posebno poglavje bi bili znanstveniki iz slovanskih držav, ločiti pa je treba pri njih, v katerem razdobju so te knjige nastajale.

Ko sem začel pripravljati ta prispevek k današnjemu posvetovanju, mi je delalo težave metodološko vprašanje, kako posredovati novejšo znanstveno izsledke posvetovanju. Glavna teža pripravljalnega dela je bila namreč dolgotrajna in včasih tudi zelo duhomorna tekstno kritična eksegeza precejšnjega števila literature. Če bi se držal te metode tudi na tem mestu, če bi torej po vrsti našteval, do kakšnih novih rezultatov in zakaj je prišla knjiga X, Y, Z itd., bi tak prispevek zdaleč prekoračil odmerjeni čas. Poleg tega sem se znašel pri pripravljanju prispevka pred spoštovanja vredno kopico literature, katere lepe platnice, slabši ali boljši papir in tisk mi sami od sebe niso mogli prav ničesar povedati, dokler nisem knjige prebral. Po domače povedano, treba je bilo knjige potrpežljivo prebrati in se pri tem poleg vsega drugega še prepričati, kako absolutno drži stari antični znanstveni aksiom: *Lectorum unius libri timeo*.

Zato sem se odločil razdeliti vso ogromno literaturo na nekaj kategorij, iz vsake pa izbrati bistvena dognanja, jih med seboj povezati in tako podati nek sintetičen pregled in opis glavnih in tipičnih dogodkov, ki so značilni za obe revolucionarni etapi leta 1917 v Rusiji. V prvo kategorijo bi štel dela, za katera sta služili brez dvoma dve temeljni predlogi: nam vsem znana Zgodovina VKP(b) — kratki kurz, ki jo je odobril CK VKP(b) leta 1938 in njegovo širšo eksegezo prof. Jaroslavskega v dveh knjigah, ki sta izšli leta 1945 v Moskvi. Odlika ogromnega dela profesorja Jaroslavskega ni samo v kvantitativni in kvalitativni razširitvi zgoraj omenjenega temeljnega dela, temveč tudi v tem, da navaja in na podlagi citatov fundamentalnega arhivskega gradiva, to je zapisnikov sej CK boljševiške stranke, dopolnjuje zgoraj omenjeno delo. Tovariši in tovarišice, globoko sem prepričan, da bodo nekoč sovjetski zgodovinarji sklicali posebno znanstveno posvetovanje o tem, zakaj prof. Jaroslavski ni navedel vseh dokumentov, zakaj samo nekatere, ali je imel na voljo res vse dokumente in zakaj so nekateri od teh objavljeni šele v delih leta 1966.

V drugo kategorijo štejem dela, ki so nastala po znani politični in še drugačni odjugi v Sovjetski zvezi po letu 1953. Rezultati vseh teh znanstvenih prizadevanj so že obsežni v omenjeni sovjetski Svetovni zgodovini.

V tretjo kategorijo štejem dela, ki so nastala po zgoraj omenjeni Svetovni zgodovini v letih od 1961 do 1966. Zdi se mi skoraj potrebno omeniti vsaj sledeča glavna dela, ki prinašajo vrsto novih odkritij. Na prvo mesto bi štel knjigo Istorija velikoj oktjabrskoj socialističeskoj revoluciji, ki jo je izdala akademija znanosti leta 1962, za to pa bi omenil knjigo *Kratkaja istorija SSSR, I. in II. del*, ki jo je izdala prav tako ruska akademija znanosti v letih 1963 in 1964 in končno knjigo *Istorija komunističeskoj partiji Sovjetskogo Sojuza, tomus II*, Moskva 1966, ki jo je izdal Institut marksizma in leninizma pri CK KP SS.

V četrto kategorijo štejem knjige, nastale na evropskem Zahodu izven tako imenovane železne zavese in v Ameriki, katere naštevata že omenjena zgodovinarja Chamberlain in Riasanovski. Pri tem mislim na knjige resnih znanstvenikov, ki se skušajo dokopati na svoj način in s svojimi znanstvenimi metodami čim bliže objektivni resnici o velikem dogodku, socialistični oktobrski revoluciji.

Dovolite mi ob tej priliki poudariti tole: zmotno bi bilo trditi, da je dolžnost samo sovjetskih zgodovinarjev iskati resnico o veliki oktobrski revoluciji. Če je le kaj na svetu internacionalnega je internacionalna znanost, ki mora — sine ira et studio — od katerekoli že strani, države, plemena ali rase prispevati v splošno zakladnico znanja in vednosti vsega človeštva. Samo v tem vidim uresničevanje velikega humanističnega aksioma, ki ga je mimo krščanstva in drugih vladajočih religij poznala že visoka antična kultura: Quod humanum, non est turpe.

Končno bi omenil še peto kategorijo, kategorije del in spominov raznih prominentnih osebnosti, ki so aktivno sodelovali v revoluciji bodisi na tej ali oni strani barikad. Zdi se mi potrebno posebej omeniti obširno delo Leona Trockega, ki mi je bil na razpolago v italijanščini, Storia dela rivoluzione russa v treh delih. To delo Leva Davidoviča Bronsteina imam kljub avtorjevi blesteči elokvenci za pomemben zgodovinski vir in pričo; pomagal mi je marsikaj osvetliti. Pri naša nam celo vrsto novih podatkov, ki jim sovjetska historiografija še ni oporekala, čeprav ga seveda niti v enem od svojih del ne omenja kot člana CK boljše-viške stranke ali vsaj kot predsednika petrograjskega sovjeta delavskih in vojaških odposlancev, kar je Trocki od 8. oktobra 1917 (po starem koledarju) vsekakor bil.

Preidimo po tem uvodu na kratko sintezo nekaterih glavnih dogodkov v obeh fazah ruske revolucije leta 1917: najprej nekaj o februarški revoluciji in tako imenovanem dvovladju, nato o aprilskih tezah, o Leninovem geslu: Vso oblast sovjetom!, o začetkih kontrarevolucije ter končno o začetkih revolucije in njenih treh dekretih.

I

Velikih pet dni v drugi polovici februarja 1917 (štel bom po starem koledarju — za datume po novem, je treba prišteti 13 dni) se je začelo 23. februarja v Petrogradu. Po tovarnah in podjetjih so praznovali mednarodni praznik žensk v posebnih okoliščinah. Bilo je to v tretjem letu vojne in Rusija je imela to leto mobiliziranih že 9 milijonov vojakov. V Petrogradu je za ruskega delavca občutno primanjkovalo osnovne hrane — kruha in mesa; tam je bil pravkar končan velik strajk, v katerem je sodelovalo 150.000 delavcev (to je bila namreč proslava 12. obletnice »krvave nedelje«), dan poprej pa se je začel mezdni spor v največji petrograjski Putilovski tovarni, v kateri je bilo takrat zaposlenih do 40.000 delavcev.

Proslava današnjega 8. marca se je na ulicah začela spreminjati v politične demonstracije, ki so se nadaljevale naslednjega dne, toda že jih je podprlo 200.000 stavkajočih, od katerih se je velika večina pridružila demonstracijam 25. februarja. Zaradi spopadov s policijo so se začele spreminjati v oboroženo vstajo pod geslom: Doli car! Kruha in miru! Policija je v noči od 25. na 26. februar izvedla masovne aretacije boljševikov in revolucionarnih delavcev, na carjev ukaz je komandant petrograjskega vojnega okrožja 26. februarja zjutraj ukazal, naj vojska strelja v množice, če se ne bodo hotele raziti, toda zgodilo se je prav nasprotno, in sicer to, česar ni pričakoval nihče: vojska se je začela bratiti z demonstranti in že zvečer 26. februarja je bilo na strani demonstrantov 60.000 vojakov, ki so 27. februarja, ko je revolucionarni zagon v Petrogradu dosegel višek, v znatni

meri pripomogli, da je prišel ves Petrograd v revolucionarne roke. Zasedene so bile vse najpomembnejše strateške točke, tudi Petropavlovska trdnjava, in osvojenjeni so bili vsi politični zaporniki.

Nastaja zanimivo vprašanje, kdo je to revolucijo vodil, saj je vseh pet dni kvalitetno rastla in zadnjega dne strmoglavila dinastijo Romanovih, ki je bila 300 let absolutni gospodar vse Rusije. V literaturi se je utrdilo mnenje, da je to bil viborški rajonski komite boljševiške stranke. Od članov starega CK so bili namreč takrat v Petrogradu samo Šljapnikov, Zalutskij in Molotov, katerim Trocki ne pripisuje zmožnosti, da bi vodili revolucijo. Lenin in Zinovjev sta bila v emigraciji, Kamenjev, Sverdlov, Rikov in Stalin so bili v konfinaciji, v emigraciji so bili tudi takratni najvidnejši voditelji eserov in menjševikov.

Kakorkoli, revolucija je v Petrogradu zmagala, obstaja tudi razglas CK boljševiške stranke od 27. februarja zvečer, da je naloga delavcev in revolucionarnih vojakov postaviti začasno revolucionarno vlado, ki bo vodila pravkar nastalo republiko. Zato naj delavci in vojaki izvolijo delegate za sovjete, ki bodo postavili vlado.

Pri nastajanju voljenih sovjetov so menjševiki in eseri boljševike znatno prehiteli. Znana trojica Cheidze, Skobeljev in Kerenski so že 27. februarja postavili začasni izvršilni odbor petrograjskega sovjeta, ki je imel od 11 članov le dva boljševika, v odloku za volitve sovjetov pa je ta začasni izvršilni odbor petrograjskega sovjeta postavil ključ, ki je majoriziral vojaške odposlance pred delavskimi, pri delavskih odposlancih pa majoriziral delavce manjših in obrtniških podjetij pred delavci velikih tovarn in podjetij, kjer je bil pravi proletariat. Tako so dobili menjševiki in eseri znatno večino v sovjetih.

Kaj pa buržoazija? Car je 26. februarja razpustil dume, toda njeni poslanci so se 27. februarja ponovno zbrali, vzeli na znanje carjev ukaz o razpustu dume, se nato preselili v drugo dvorano v isti tavrski palači, razglasili privatno zasedanje dume in izvolili začasni odbor dume iz poslancev vseh strank, razen skrajne desnice in boljševikov (socialdemokratov), ki se še niso vrnili iz izgnanstva. Tako je nastal zanimiv paradoks februarske revolucije. Delavci in vojaki so na ulici zmagali, oblast pa je prišla v roke dveh organov — začasnemu izvršnemu odboru petrograjskega sovjeta, ki je imel vsaj prve dni dejansko oblast v Petrogradu in je izdajal tudi zakonite odloke in ukaze, ter začasnemu odboru dume, ki naj bi predstavljal kontinuiteto stare državne oblasti.

To je bilo vsem znano dvovladje, ki pa pravzaprav ni trajalo dolgo časa, čeprav govorimo o koncu dvovladja šele po končanih julijskih demonstracijah in po sestavi zadnje koalicijske vlade leta 1917. V začasnem izvršnem odboru petrograjskega sovjeta so se od vsega začetka pokazale tri tendence. Prvo so zastopali boljševiki, ki so bili seveda v veliki manjšini: do volitev v konstituanto naj bi obstajala začasna revolucionarna vlada, niso pa si bili na jasnem, ali naj bi bil tudi petrograjski sovjet organ oblasti. Druga skupina je zagovarjala koalicijsko vlado, sestavljeno iz članov sovjeta in meščanskih strank, tretja skupina pa, ki je končno zmagala, je predlagala, naj gredo socialisti v začasno vlado, petrograjski sovjet pa naj to vlado podpira, vendar sam naj nima nikakršne oblasti.

To zadnje se je tudi zgodilo. Car je 2. marca odstopil, 3. marca pa je prevzel oblast začasni izvršni odbor dume in se preimenoval v začasno vlado. Poudariti pa je seveda treba, da je obdržal petrograjski sovjet kljub temu še veliko elementov prave oblasti. V rokah je imel tako rekoč vso vojsko, kjer se je organizacija

sovjetov izredno hitro razvijala. V rokah je imel železnico, PTT itd. Tako je bila moččasne vlade odvisna od pomoči sovjetov in zato moremo razumeti eno od prvih gesel vrnivšega se Lenina: Vso oblast sovjetom!

II

Znano je, da se je Lenin vrnil iz Švice v Petrograd 3. aprila in da njegov prvi pozdrav Naj živi socialistična revolucija! ni ugodno odmeval pri vseh takratnih boljševiških voditeljih. Še manj ugodno so odmevale Leninove »teze 4. aprila«, na kratko skicirani ohranjen govor pred člani nekdanjega CK, ki jih je objavila tudi Pravda 4. aprila 1917. V vsebino splošno znanih aprilskih tez, ki so po nemajhnem Leninovem naporu končno le postale novi program boljševiške stranke, bi se na tem mestu ne spuščal, rad bi se pa vsaj na kratko dotaknil nesoglasja med Leninom in nekaterimi drugimi boljševiškiimi voditelji. Pravda je namreč 8. aprila, torej 4 dni po objavi Leninovih tez zapisala, da je nesprijemljiva Leninova zamisel, ki govori, da je buržoaznodemokratska revolucija zaključena in da jo je treba neposredno spremeniti v socialistično revolucijo.

Ni toliko važno, ali je to v Pravdi zapisal Kamenjev, Rikov, Pjatakov ali končno tudi Stalin. To je odsev prepričanja določenega kroga boljševiških voditeljev, ki so trdili, da Rusija zaradi splošne zaostalosti in premalo razvitega proletariata še zdavnaj ni zrela za socialistično revolucijo, in ki so trdili, da mora najprej priti do socialistične revolucije v zahodnoevropskih državah in nato šele v Rusiji. Če bi prišlo, so trdili nekateri, do socialistične revolucije najprej in samo v Rusiji, bi ta nujno morala propasti.

Danes, ko je praksa potrdila Leninovo teoretično zamisel, težko skorajda razumemo pravo težo zgoraj omenjenih teoretičnih trditev nekaterih boljševiških prvakov, vemo pa, da se je vse te teže pravilno zavedal najbolj Lenin sam. Dobro je vedel, da ima pred seboj dva sovražnika, od katerih je treba enega dotolči do kraja s silo, drugega pa pridobiti z argumenti, čeprav so bili včasih zelo ostri in trdi. Reči moramo, da se mu je posrečilo oboje. Poleg orjaške izobrazbe in znanja je imel Lenin še nek poseben intuitiven dar, da je znal pravilno prisluhniti ljudskim množicam, da je znal pravilno razumeti notranjo logiko dogodkov in po tej tudi uravnavati svoje dejavnosti.

Lenin se je neusmiljeno spopadal s Kamenjevim in Rikovim in drugimi na 7. aprilski vseruski konferenci boljševikov, ki je bila od 24.—29. aprila v Petrogradu. Duhovito je ošibal tudi znano parolo Trockega: Brez carja, a delavska vlada! in dosegel pomembno zmago — konferenca je odobrila njegove teze.

V povsem drugačnih okoliščinah je v dneh od 26. julija do 3. avgusta potekal VI. kongres boljševiške stranke. Pravkar je bila končana težka kriza julijskih dni, ki je jasno pokazala, da je bilo razdobje »mirnega« revolucionarnega razvoja končano in da nobena sila razen revolucionarnega proletariata ne more strmoglaviti kontrarevolucionarne buržoazije. Seveda bodo v tej odločilni revoluciji nastopili sovjeti, ne kot dosedanji, ki so bili v bistvu organi kompromisa z buržoazijo, temveč kot organi revolucionarnega boja proti buržoaziji. Zato je Lenin zastavil kongresu vprašanje oborožene vstaje. Ne takojšnjega oboroženega nastopa proti časni vladi, ker za to še niso bile zrele okoliščine, temveč načelno vprašanje revolucionarnega strmoglavljenja buržoazne oblasti. Leninov predlog je bil spre-

jet, toda ne z lahkoto. Ogromno energije je moral uporabiti, da je prepričal kongres o nepravilnih trditvah opozicije, ki je to pot poslala v ogenj Preobraženskega s trditvijo, da bo usoda ruske revolucije v celoti odvisna od zmage proletarske revolucije v zahodnoevropskih državah, in Buharina, da kmet ne bo podprl boja proletariata.

Po razbitju kornilovščine je Lenin spričo vedno vidnejšega dozorevanja revolucionarne krize na vasi, na fronti in v mestih in po velikih uspehih pri boljševizaciji sovjetov pričel intenzivne priprave za organizacijo oborožene vstaje. Iz začetka oktobra so znane njegove teze in dopolnila k tem tezam o oboroženi vstaji, ki jih je CK sprejel na seji 10. oktobra z deset proti dvema glasoma (proti sta bila Kamenjev in Zinovjev), razširjena seja CK 16. oktobra pa je sprejela Leninove teze takole: 19 glasov za, 2 proti in 4 vzdržani.

18. oktobra je na pol menjševiško glasilo Novo življenje objavilo intervju s Kamenjevim, ki je tudi v imenu Zinovjeva izjavil, da je proti oboroženi vstaji. Lenin je o tem napisal posebno pismo, v katerem je oba imenoval izdajalca in zahteval za oba izključitev iz stranke. O tem Leninovem pismu je razpravljala CK 20. oktobra, torej samo 4 dni pred začetkom revolucije. Da bi ne razbijali enotnosti, je bil proti izključitvi Stalin in podprla sta ga Miljutin in Unicki ter tudi druga večina. Tako Zinovjev in Kamenjev nista bila izključena, CK pa jima je posebej naročil, naj ne nastopata z nobenimi izjavami proti odlokom CK. CK je tudi sklenil, da noben član CK nima pravice nastopiti proti sprejetim sklepom. Takoj nato, in to mi je nejasno, je Stalin izjavil, da odstopa kot član uredniškega centralnega glasila stranke. CK ostavke ni sprejel in naročil, naj se o tej Stalinovi izjavi ne razpravlja v uredništvu.

III

Se nekaj besed o oktobrski fazi. Mislim, da je Trocki zelo prav zapisal, da je bilo jeseni 1917 veliko lažje zavzeti Petrograd kot pa petnajst let kasneje rekonstruirati ves potek dogodkov. Morda so stvari tekle takole: Strateško najbolj pomembna točka v Petrogradu je bila trdnjava Petropavlovsk, ki je s svojimi topovi obvladovala dohode k Zimski palači, kjer je bila začasna vlada. Zanimivo je, da je ta mogočna trdnjava prišla v roke boljševikov že 24. oktobra, ko se je izredni zgovornosti Trockega posrečilo pregovoriti posadko, da je prestopila na stran revolucije brez boja. Predaja Petropavlovska je bila pomembna tudi zaradi tega, ker so dobili boljševiki v trdnjavi ogromno orožja in so mogli do zob oborožiti prek 20.000 rdečegardistov. Tudi pri drugih vojaških enotah so imeli boljševiki ta dan srečo — ali so prestopile na stran revolucije, ali pa so izjavile, da bodo nevtralne. Tako se je mogla začasna vlada nasloniti samo na junckerje, to je na gojence oficirskih šol, in na nek ženski bataljon — bataljon smrti, katerega provenienca mi še do danes ni jasna.

24. oktobra je stopila v akcijo začasna vlada, ki je z vojaškim oddelkom ob pol šestih zjutraj blokirala tiskarno dveh boljševiških časopisov, križarki Aurori, ki je bila zasidrana na Nevi blizu Zimske palače, pa je ukazala odpluti na odprto morje. Junkerske enote so zasedle Zimsko palačo in pridružil se jim je že znani ženski bataljon. Toda revolucionarni vojaški komite je s pomočjo litovskega polka

znova spravil v pogon tiskarno in ob 11. uri dopoldne so boljševiški časopisi ponovno izšli, Aurori pa je revolucionarni vojaški komite ukazal, naj se takoj vrne, kar je le-ta tudi stonila.

Taki so bili začetki revolucije in kontrarevolucije 24. oktobra. Vse je šlo gladko in brez krvi. Zanimivo je to, da se je ta revolucija začela poprej, kot je to sklenil vojno revolucionarni komite, končala pa se je kasneje, kot je to pričakoval. Odbor je namreč sodil, da se bo Zimska palača predala poprej, ta pa se ni, ker se je jurišni oddelek kronštadskih mornarjev na poti zakasnil. Trocki je torej mogel v noči od 24. na 25. oktober na zasedanju petrograjskega sovjeta, katerega predsednik je bil, poročati že o dveh zmagah: o ponovnem izhajanju dveh boljševiških časopisov in o vrnitvi Aurore.

Tako je torej prišel znani 25. oktober ali 7. november po novem koledarju. Že ob 2. uri zjutraj so rdečegardisti zasedli dve glavni železniški postaji, ob 4. uri zjutraj se je vsidrala pred Zimsko palačo Aurora, ob 6. uri so rdečegardisti zasedli državno banko, uro za tem telefonsko centralo, ob 10. uri je zbežal predsednik začasne vlade Kerenski z avtomobilom ameriškega veleposlaništva po pomoč na fronto, prav takrat pa je izdal vojnorevolucionarni odbor razglas državljanom Rusije, da je začasna vlada odstavljena in da je prevzel oblast vojnorevolucionarni odbor kot organ petrograjskega sovjeta. Razglas je obljubil takojšnjo sklenitev demokratičnega miru, odpravo veleposestniške lastnine, kontrolo delavcev nad proizvodnjo in postavitve vlade sovjetov. Popoldne je na seji petrograjskega sovjeta spregovoril tudi Lenin. Poudaril je, da je treba zrušiti stari državni aparat in ustvariti novega, napovedal je konec vojne in odpravo veleposestniških pravic.

Vse je šlo torej gladko. Poglejmo še, kako se je tega dne razvijala glavna vojna operacija pri Zimski palači, kjer je bila vlada. Ob pol sedmih zjutraj so dobili branilci Zimske palače ultimatum, naj se predajo v dvajsetih minutah, sicer bo sledilo topovsko obstreljevanje s petropavlovske trdnjave in Aurore. Branilci palače so bili za takojšnjo predajo, začasna vlada pa je ultimatum odbila. Toda tudi topovi so molčali. Verjetno je bilo vmes nekaj sabotaže petropavlovskih topničarjev, ki so trdili, da so topovi preveč izrabljeni, da nimajo vseh potrebnih merilnih naprav itd. Boljševiki so se torej morali lotiti truda polnega dela, menjavanja topov, pošiljanja drugih topničarjev v petropavlovsko trdnjavo itd. Tako so se boji ves 7. november omejevali le na obstreljevanje iz pušk in mitraljezov. Že to je omajalo moralo branilcev, nekaj starejših vojakov pa se je izmuznilo iz palače.

Sele ob devetih zvečer je zagrmel prvi strel z Aurore. Temu je sledilo uro dolgo obstreljevanje s puškami in mitraljezi. Ob desetih zvečer je poskušal ženski bataljon izpad, kar je seveda bilo katastrofalno zanj. Končno se je ob enajstih zvečer oglasilo tudi topovsko streljanje s petropavlovske trdnjave, kateremu je potem sledil vdor oblegovalcev v palačo, kratkotrajni boj po hodnikih in končno aretacija začasne vlade. Presenečajo tele številke: napadalci so imeli le pet mrtvih in nekaj ranjenih, dočim od branilcev ni padel nihče. Tudi z začasno vlado so postopali izredno milo. Ministre, privržence socialističnih grupacij so takoj izpustili domov v časne hišne zapore.

Tričetrt na enajst zvečer je začel zasedati drugi kongres delegatov vseh ruskih sovjetov, ki je bil za ta dan v okviru priprav za vstajo sklican v Smolnem. Pravi predstavniški organ vse Rusije seveda ta kongres le ni bil. Manjkala je buržoazija

in predstavniki bogatih žitnih predelov južne in jugovzhodne Rusije. Bil pa je to kongres delegatov tovarn in vojašnic, vojakov s fronte in vojnih ladij, vseh torej, ki so hoteli obračunati z vojno in krivci te vojne, odpraviti veleposest in ustvariti nov družbeni red. Še danes ne vemo, koliko je bilo vseh delegatov in kakšna je bila njihova strankarska pripadnost. Po nekih cenitvah so imeli boljšeвики med 650 delegati 390 delegatov, torej relativno večino.

Kongres se je začel s hudimi besednimi obračunavanji, nakar so menjševiki in eseri zapustili kongres. Druga akcija proti kongresu je bil organizirani protestni marš proti Smolnemu, katerega pa je oddelek mornarjev razgnal. Končno pa je reakcija, ki se je izredno hitro znašla, ustanovila odbor za rešitev dežele in revolucije, ki se je takoj razglasil za začasno vlado. To je bil prvi resni in upoštevanja vreden protiboljševiški center in taki so začeli kmalu nastajati tudi v drugih večjih mestih. S tem odborom je začel sodelovati tudi stari izvršni odbor sovjetov, ki je obenem ostro odrekal legalnost 2. kongresa in ni priznaval nobenih njegovih sklepov. Tako so poleg boljševikov ostali na kongresu samo levi eseri, sklenili pa so, da v vlado, ki jo bo postavil ta kongres, ne bodo vstopili.

Kongres je začasno prenehal z delom 26. oktobra ob šestih zjutraj. Dotlej so mogli delegati zvedeti vrsto pomembnih novic, med katerimi je bila brez dvoma najpomembnejša padec Zimske palače in da je glavni stan severne fronte, ki je bil Petrogradu najbližji, v Pskovu izvolil nov vojaški revolucionarni odbor. Omembe vredno je, da je ves 26. oktober teklo življenje v Petrogradu povsem normalno, zaprte so bile samo banke. Res pa je, da je bilo mesto prenasičeno vseh mogočih novic.

26. oktobra zvečer je kongres nadaljeval delo. Omejili se bomo samo na Leninovo akcijo. Najprej je Lenin prebral osnutek odloka o miru. Vojskujoči se narodi in njih vlade naj takoj sklenejo mir brez aneksij in kontribucij, odpravijo naj tajno diplomacijo, nova sovjetska vlada pa bo takoj objavila vse tajne dokumente, katerih klavzule so dajale ruskim kapitalistom samo prednosti in dobiček. Osnutek je predlagal tudi trimesečno premirje in pozval na pomoč pri delu mir delavce Anglije, Francije in Nemčije. Osnutek je bil enoglasno sprejet. Nato je prebral Lenin osnutek odloka o zemlji. Veleposestniška zemlja se takoj razlasti brez odškodnine, uprava privatne posesti, cerkva in samostanov pa preide v roke razlastitvenim odborom. Tudi ta predlog je bil enoglasno sprejet. Končno je sprejel kongres še predlog o ustanovitvi sveta ljudskih komisarjev, ki je bil sestavljen iz samih boljševikov, njegov predsednik pa je postal Lenin.

Dušan Kermavner

Ce bi bil mogel prej prebrati referat tovariša Britovška in ne šele sinoči, bi ga bil opozoril na nek v njegovem referatu prezrti vidik in gotovo bi odpadla potreba po tem diskusijskem posegu.

Tovariš Britovšek je pač z vsa pridnostjo zbral gradivo o tem, kako je Lenin razvil in nato uveljavljal svoje stališče do prve svetovne vojne v okviru zimmerwaldskega gibanja. Ugotoviti pa moramo, da je pri tem izključil vidik, ki je bil brez dvoma odločilen tudi za Leninovo stališče do vojne, namreč njegovo pojmovanje nalog ruske revolucije.

V referatu vidimo Lenina, kako išče izhod za ves evropski proletariat iz ruševin internacionale, ne vidimo pa, kako je vse to njegovo iskanje tega evropskega izhoda in ves njegov odnos do vojne izhajal iz nalog ruske revolucije, kakor si jih je bil zamislil že pred vojno.

Kolikor ne bi bilo več časa za bistveno dopolnitev obravnave, bi bil tovarišu Britovšku preprosto nasvetoval, prvič, naj bi uvrstil na začetek ali v okvir referata opozorilo, da obravnava izključno le stališča Lenina in drugih socialistov do vojne, medtem ko pušča v nemar njihova stališča do nalog delavskega gibanja v narodnih oziroma državnih mejah, in drugič, naj bi končal obravnavo z zadnjo konferenco zimmerwaldskega gibanja v Stockholmu še pred oktobrsko revolucijo in naj bi se ognil vsakršnemu »osvetlevanju« te revolucije v okviru svoje docela na raven mednarodne problematike »dvignjene« obravnave.

Ker pa ni bilo prilike, da bi tovariš Britovšek upošteval te nasvete, mi ni mogoče prizanesti s kritiko tistemu odstavku v njegovem referatu, ki predstavlja nekak poskus gledanja na oktobrsko revolucijo kot na funkcijo Leninovega stališča v mednarodnih vprašanjih, odstavku, kjer stoji stvar na glavi, ne pa na nogah, kjer namreč beremo: »Lenin je organiziral oktobrsko revolucijo na osnovah revolucionarne situacije v evropskih deželah, zlasti v Nemčiji. Verjel je v revolucionarno razpoloženje evropskega delavstva in v njegovo pripravljenost na revolucionarne akcije. Oktobrska revolucija za Lenina ni bila dogodek, ki bi ostal omejen le na Rusijo. Bil je prepričan, da se bo svetovna vojna končala z revolucionarnim gibanjem v svetovnem merilu. Oktobrska revolucija naj bi se vnela hkrati s socialistično revolucijo v Evropi. Za Lenina sta bili ruska in evropska revolucija neločljivi.«

Vsak od stavkov tega odstavka lahko drži, toda samo v zvezi z Leninovo zamisljijo ruske revolucije, ki je vendar bila na dnevnem redu neodvisno od evropske! Še preden se je vnela vojna, je imel Lenin že izdelano zamisel ruske revolucije. Ta se je bila že razgorela leta 1905 in je bila po svojem le začasem porazu spet na dnevnem redu kot prva izmed revolucij v Evropi. Evropsko revolucijo si je bilo mogoče zamišljati le kot skupek več »narodnih« ali — pravilneje — »državnih« revolucij, katerih vrsto je imela začetni ruska. V novem položaju, ki ga je ustvarila vojna, je Lenin k svoji zamisli ruske revolucije pritegnil probleme evropske revolucije, ne pa narobe.

Ne zanikam torej, da Lenin ne bi bil vezal teh problemov z rusko revolucijo, marveč zanikam, da bi bil izvajal probleme te revolucije iz njih. Lenin je z ruskih tal pripravljaval rusko revolucijo v okviru evropske vojne, ko se je ta vnela. Prvo in najbližje mu je bilo vprašanje, kaj utegne biti in kaj naj bo v Rusiji, le upošteval je tudi, kar bi utegnilo biti ali kar naj bi bilo v Evropi zunaj Rusije. Mislim, da to ne more biti sporno.

Marjan Britovšek

Želel bi podati nekaj pojasnil k izvajanjem tovariša dr. Dušana Kermavnerja. Zavedam se, da ob kritiki rastemo in se učimo, zato sprejemam z veseljem vsako kritično pripombo, zlasti še, če je utemeljena. Ne bi se spuščal v kompozicijo

svojega referata, ki je le kratek povzetek obsežnega dela pod naslovom Delavsko gibanje in vojno vprašanje med prvo svetovno vojno (Lenin in zimmerwaldsko gibanje), ki sem ga pripravil za tisk. V navedenem delu zelo izčrpno obravnavam dejavnost Lenina in njegovih sodelavcev na nacionalnem ruskem in mednarodnem torišču. Tu mislim predvsem na nastajanje in oblikovanje Leninove taktične revolucionarne koncepcije v obdobju njegove švicarske emigracije. Iz njegove korespondence s sodelavci in iz člankov je razvidno, da je Lenin obravnaval mednarodno delavsko gibanje in rusko delavsko gibanje kot celoto. Pri tem je vsekakor točno opredelil naloge ruske socialne demokracije v imperialistični vojni, hkrati ko je formuliral tudi naloge evropskemu revolucionarnemu delavskemu gibanju. Že v svojih tezah je zapisal, da moramo boj voditi zlasti proti carski monarhiji ter velikoruskemu in panslavističnemu šovinizmu, oznanjati moramo revolucijo v Rusiji in zahtevati samoodločbo zatiranih narodov. »Demokratska republika, konfiskacija zemljiško-gospodarskih zemljišč in osemurni delavnik morajo biti najaktualnejša gesla.«

Večina tez, ki so bile sprejete v Bernu, je nato predelal v manifest, ki je izšel pod naslovom Vojna in ruska socialna demokracija. V manifestu je Lenin razglasil za najaktualnejše politično geslo evropskih socialnih demokratov ustanovitev republikanskih združenih držav Evrope, ki jih je treba po njegovem mnenju ustvariti z revolucionarnim strmoglavljenjem nemške, avstrijske in ruske monarhije.

Geslo socialistične revolucije je Lenin v manifestu zagovarjal le za najrazvitejše dežele, medtem ko je za Rusijo, ki še ni dokončala buržoazne revolucije, postavil zahtevo postopne demokratične preosnove v demokratično republiko, zasnovano na popolni enakopravnosti in na samoodločbi narodov, na zaplembi veleposestniških zemljišč in osemurnem delavniku.

Ko je Inès Armandova, Leninova najožja sodelavka, na mednarodni ženski konferenci tolmačila resolucijo CK boljševikov, je dejala: »Mi, socialni demokrati, ki pripadamo CK, menimo, da mora biti geslo o državljanski vojni sedaj v ospredju pozornosti in da je delavsko gibanje stopilo v novo fazo, v kateri bodo dosegle najnaprednejše države socializem, zaostalejšje pa demokratično republiko.« (V opombi protokola je avtorica zapisala, da je partija imela tedaj takšno tomačenje za povsem pravilno!) Takšno stališče je Lenin tedaj zagovarjal tudi v vrsti svojih člankov. Za svoje trditve ne bi iskal opore v dolgoveznem navajanju citatov iz Leninove korespondence s sodelavci in iz njegovih člankov. Iz tega gradiva je mogoče zelo natančno slediti Leninovim taktičnim napotkom, ki so se nanašali tako na rusko revolucijo kot na mednarodno revolucionarno gibanje. Za Lenina je bilo revolucionarno delavsko gibanje celota.

Z zmago februarске revolucije je Lenin točno opredelil, kakšne so naloge ruske revolucionarne socialnodemokratske stranke v novih razmerah. V svojih člankih Pisma od daleč je nakazal, kakšno smer naj stranka zavzame po februarски revoluciji. Pisal je, da je treba boljševiško taktiko prikrojiti vsakemu položaju. »Do februarja 1917 je bila na dnevnem redu smela revolucionarno internacionalistična propaganda; pozivali smo množice v boj in jih prebujali. V februarskih in marčnih dneh je bil potreben nesebičen, borben heroizem, da bi čimprej premagali neposrednega sovražnika — carizem. Sedaj preživljamo prehod od prve etape revo-

lucije k drugi, od boja s carizmom k boju z imperializmom Gučkova in Miljukova, veleposestnikov in kapitalistov.« Lenin je dalje pisal, da revolucija še ni zaključena, da se morajo delavci junaško boriti in izvojevati zmago tudi v drugi etapi revolucije. Poudarjal je, da je bila februarska revolucija le prva stopnja revolucije in da preživlja sedaj Rusija svojevrstno zgodovinsko stanje prehoda k drugi etapi.

V svojih aprilskih tezah je z vso jasnostjo nakazal naloge boljševiške stranke v procesu preraščanja buržoaznodemokratske v socialistično revolucijo. Nakazal je politične in ekonomske osnove stranke v novi etapi revolucije ter določil politično-organizacijsko obliko nove oblasti. Leninove teze so zajele vse vidike boja za prehod od buržoaznodemokratske k socialistični revoluciji. Poudarile so vodilne sile proletarske revolucije, nakazale etape prehoda in določile stališče stranke do vseh tekočih problemov. Teze so vsebovale teoretično natančno zasnovan, konkreten načrt za prehod k socializmu.

Pri pripravah na oktobrsko revolucijo je bila za Lenina važna komponenta evropsko revolucionarno gibanje. Ruska revolucija je bila za Lenina samo predhodnica za socialistično revolucijo v Evropi. Za Lenina so bili Rusi avantgarda, ki jim bodo sledili drugi narodi. Nekaj mesecev po oktobrski revoluciji, 24. januarja 1918, je zapisal: »Sedaj vidimo, kako v vseh deželah dozoreva socialistična revolucija iz dneva v dan, celo iz ure v uro. Nam, ruskim delavcem in izkoriščanim razredom, je padla častna vloga avantgarde internacionalne socialistične revolucije in povsem jasno vidimo, kam bo šel razvoj revolucije.« Med oktobrsko revolucijo in v poznejših mesecih je bil Lenin celo prepričan v brezupnost ruske revolucije, ker je bila osamljena. Zapisal je: »Če gledamo stvari v svetovnozgodovinskem merilu, ni nobenega dvoma, da bi bila končna zmaga naše revolucije nemogoča, če bi ostala osamljena, če bi ne bilo revolucionarnega gibanja v drugih deželah. Če je boljševiška partija sama vzela vso stvar v roke, je to storila zato, ker smo prepričani, da dozoreva revolucija v vseh deželah in da bo — pa naj bi naleteli na še take težave, naj nam bodo usojeni še taki porazi — mednarodna socialistična revolucija na koncu koncev, toda ne v začetku začetkov, prišla, ker je že na pohodu, da bo dozorela, ker že dozoreva. Ponavljam, da je naša rešitev iz vseh teh težav v vseevropski revoluciji.« Za Lenina je bila ruska revolucija zlasti povezana z nemško. »Na vsak način smo izgubljeni, pa naj pride še do takih preobratov, če ne bo prišlo do nemške revolucije.«

Lenin je organiziral oktobrsko revolucijo kot del svetovne socialistične revolucije, kot predhodnika socialistične revolucije v industrijskih državah Evrope oziroma v eni odločujočih dežel njenega industrijskega dela. Za Lenina je bila pri organiziranju oktobrske revolucije važna komponenta revolucionarna situacija v Evropi. Ruska in evropska revolucija sta zanj predstavljali nerazdvojno enotnost.

S tem kratkim ekskurzom samo pojasnujem svoja stališča, kar menim, da so globoko zakoreninjena v pravilni interpretaciji Leninovih stališč. Povsem se strinjam s stališčem dr. Dušana Kermavnerja, da je imel Lenin že izdelano zamisel ruske revolucije, še preden se je vnela vojna. To vprašanje pa ne sega v obseg mojega referata.

Ja bih želeo da kažem koju reč u pogledu teze o Lenjinovoj intuitivnosti, o njegovom osećanju revolucionarne situacije u Rusiji 1917. godine. O tome pitanju postojala su različita gledišta ne samo između socijaldemokrata toga doba, nego čak između Lenjina i nekih drugih boljševičkih vođa. Ta suprotna gledišta održala su se i do danas. Čak šta više, neki autori u Sjedinjenim Američkim Državama i Britaniji smatraju da Rusija 1917. godine nije bila zrela za revoluciju, a da je do revolucionarnih promena ipak došlo samo zahvaljujući Lenjinovoj ličnoj volji, to jest da je njegova volja bila osnovni izvor revolucionarnog prevrata. Dakle, nalazimo se pred jednom varijantom voluntarističke filozofije tumačenja ruske revolucije iz 1917., koja ne negira društvene odnose snaga nego težište baca na volju kao suštinsku stranu društvenog života, kao primarnu stranu društvenog života. Objektivni društveni zakoni se na taj način negiraju, a kod istorije se identifikuje s potezima jakih ličnosti za kojima mase idu slepo.

Lenjinova revolucionarna intuitivnost zasnovana je na dubokoj analizi suprotnosti unutar ruskog društva uoči 1917., kao i na suprotnosti između zaraćenih kapitalističkih država u prvom svetskom ratu. Lenjin je u praksi dokazao mogućnosti izvođenja revolucije u ekonomski nerazvijenoj kapitalističkoj zemlji kakva je bila carska Rusija.

U svojim teoretskim radovima pred 1914., Lenin je pokazao da je proces osiromašavanja najširih slojeva ruskog naroda, naročito radništva i seljaštva, uzimao neviđene razmere u prvoj deceniji dvadesetog veka. U isti mah putem eksploatacije gomilalo se bogatstvo u rukama kapitalista. Ta pauperizacija najširih masa bila je apsolutna, to jest siromašni su bivali još siromašniji, a uska grupa kapitalista sve bogatija. Taj proces se odigravao baš u periodu jačega uspona industrijalizacije Rusije početkom ovog veka, koja je došla mnogo kasnije nego u zapadno-evropskim državama.

Izbijanje svetskoga rata samo je ubrzalo revolucionarni proces. Oštri sukobi kapitalističkih država samo su uzdrmali vlast kapitalista, a carska Rusija u kojoj je postojao proces apsolutne pauperizacije, u kojoj nije bilo nikakvih političkih ili drugih sloboda za radne ljude, postala je zaista najslabija tačka u imperijalističkom lancu.

Lenjin je osetio te društvene procese bolje nego li dogmatičari socijaldemokrati i neki boljševici njegovog doba, pa je primenio adekvatnu revolucionarnu strategiju i taktiku.

S obzirom na činjenicu da danas apsolutna pauperizacija guši mnoge delove sveta, a naročito ekonomskonerazvijene zemlje, Lenjinovo učenje o revoluciji još tekako je danas aktuelno. U nekim kapitalističkim zemljama, kao na primer u Švedskoj, Danskoj, apsolutne pauperizacije nema. Čitava se društvena piramida diže, to jest siromašniji su manje siromašni, a bogatiji su još bogatiji. Ali za jugoistočnu Aziju, deo Afrike, a pogotovu za Latinsku Ameriku, apsolutna pauperizacija je činjenica života. Nedavno je poznati švedski ekonomist Gunar Myrdal dokazao da se i u Indiji, na primer, odvija proces apsolutne pauperizacije. Zanimljivo je da neki ekonomisti u SAD, koji ne pripadaju marksističkoj tradiciji, nego neokatoličkoj, dokazuju da je apsolutna pauperizacija uzrok velikih pobuna američkih Crnaca. Neki od njih, kao M. Harington, idu još dalje, pa tvrde da oko 30 miliona belaca koji žive u ekonomski zaostalim delovima SAD, takođe

osiromašuju u apsolutnom smislu. Sve to dokazuje kako su apsurdne tvrdnje da Lenjinove osnovne postavke o revoluciji spadaju u arsenal zastarelog oružja socijalnih borbi.

Želeo bih da dodam neku reč o još jednoj Lenjinovoj tezi, o kojoj se ovde jutros govorilo, naime o ulozi seljaštva u socijalnim revolucijama. Ne mislim da je to neka nova teza koju je Lenjin prvi otkrio. U Engelsovom Seljačkom ratu već imamo misao kako bi dobro bilo (posle neuspeha revolucije iz 1848., u kojoj je seljaštvo bilo pasivno ili na strani buržoazije) da seljaštvo iz tabora kontrarevolucije pređe u tabor revolucije, da pod vodstvom proletarijata, bude glavna rezerva revolucije.

Mislim da je Lenjin prihvatio tu misao Engelsa i primenio je na uslove u Rusiji, gde je radnička klasa bila malobrojna i gde je ogromnu masu stanovništva sačinjavalo seljaštvo (unutar koga se takođe odvijao proces klasne polarizacije) i gde je najveći broj seljaštva bio izložen apsolutnoj pauperizaciji. Prema tome Lenjin je tačno uočio da postoji revolucionarna situacija u Rusiji, gde su klasni antagonizmi dobili najoštrije forme.

Razvitak revolucija posle 1917. godine potvrđuje tačnost Lenjinovog učenja. Revolucije se odvijaju u ekonomski nerazvijenim zemljama gde ogromnu većinu stanovništva čini seljaštvo, (usled toga što se proces industrijalizacije ne odvija). One su naročito izložene pritiscima i eksploataciji pojedinih imperijalističkih država.

No, ne prihvatam Fanonovu teoriju da je seljaštvo osnovni elemenat savremene revolucije. On je svoju teoriju gradio na osnovu iskustva revolucije u Alžiru, gdje je zaista tačno da je gradski proleterijat bio u nešto boljem ekonomskom pogledu nego osiromašeni alžirski seljaci, koji su sačinjavali glavnu polugu ustanka.

Ali, odmah u susednom Egiptu najsiromašniji i najzaostaliји deo stanovništva sačinjavaju seljaci, koji žive u uslovima apsolutne pauperizacije. Međutim, u događajima u Egiptu od 1952. vodimo jednu potpunu pasivnost seljačkih masa.

U svakoj socijalnoj revoluciji nužna su dva elementa, prvi je spontanost, stihijnost masa, da razvitak proizvodnih snaga društva dolazi na takav stupanj na kome one dolaze u sukob s vladajućim odnosima koji među ljudima postoje u društvenoj proizvodnji, a drugi je ideologija revolucije, svest o ciljevima revolucije, kao i revolucionarna organizacija. Tek kada se ta dva elementa spoje, spontanost i ideologija, onda revolucija ima uspeha. Jedno bez drugoga ne može da ide. A ideologija radničke klase, organizaciono iskustvo radničke klase, od neocenjive je koristi svakom spontanom revolucionarnom talasu.

Lojze Ude

Tovarišice in tovariši, naj dam nekaj dopolnilnih in drugih pripomb k referatu tovariša Vodopivca Odmevi Oktobra med slovenskimi vojaki v avsto-ogrski armadi, predvsem na podlagi zadevnih arhivalij v dunajskem Kriegsarchivu, pregledanih leta 1965. Arhiv vojaških sodišč po letu 1965 še niso bili urejeni in dostopni.

Moje zanimanje za upore slovenskega vojaštva v avstro-ogrski vojski ni usmerjeno samo na splošne vzroke ljudske nezadovoljnosti in revolucionarnosti tistega časa, temveč tudi na vse posebnosti in individualne poteze teh uporov. Pri tem je seveda neizogibno dobiti najprej vpogled v celoten tedanji položaj in se seznaniti, kolikor je mogoče, z vsemi upori avstrijskega in ogrskega vojaštva. (Če rečem »ogrskega«, to seveda ni isto kot madžarskega.) Le tako je mogoče videti, zakaj je upor nekega polka morebiti bolj opazen med drugimi uporniški pojavi in kako se razlikuje od njih.

Uporniška gibanja so se že v prvih letih, posebno pri Čehih in Srbih, pojavljala v obliki dezertacij in nato vključevanja v lastne osvobodilne vojaške formacije v inozemstvu. Zanimajo nas pa tukaj predvsem uporniški pojavi na samih tleh Avstro-Ogrske, doma, ki so se pa pojavili šele leta 1918.

Vojaške upore tega leta je mogoče z dobro utemeljitvijo razvrstiti v tri skupine: v upor v Kotoru, v vrsto uporov maja in junija 1918 in v upore konec oktobra 1918. Upor v Kotoru naj v teh dopolnilnih opazkah pustim ob strani.

Skupna značilnost uporov maja in junija pa je tale: Upori so izbruhnili v mesecih po brestlitowskem miru, ko so bili avstrijski ujetniki, ki so se vrnili iz Rusije prek karantenskih taborišč, tako v telesnem kakor v duhovnem pomenu te besede, zopet pri svojih kadrih ali pa bili že potaknjeni v maršbataljone (pripravljene za odhod na fronto). To je bil sicer čas, ko je bil ne glede na druge elemente in silnice vojaške moči neke države vojaški položaj nemških in avstro-ogrskih vojsk v Evropi kar najugodnejši. Njihove vojske so stale daleč na ozemlju nekaterih sovražnih držav.

Prav ta časovna koincidenca uporov z vrnitvijo avstro-ogrskih vojakov iz ruskega ujetništva kaže že na določen vpliv povrnjencev na te upore; vendar ne edino po tem, kar so videli in doživeli v Rusiji v zvezi z oktobrsko revolucijo, temveč tudi po tem, kar so videli, slišali in ugotovili kot dopustniki doma. Zanimivo je neko poročilo Militärkommande v Gradcu vojnemu ministru na Dunaju 14. maja 1918—in to prav v zvezi z judenburškimi uporniki—o rezultatih sistematičnih opazanj obnašanja povrnjencev. Poročilo ugotavlja, da prihajajo povrnjenci z dopustov mnogo bolj samozavestni, uporni in razdražljivi. »Povrnjenci se zdijo po dopustu bolj sumljivi kot pred dopustom,« tako pravi poročevalec.

Toda tudi drugo dejstvo poleg koincidence uporniških gibanj z vrnitvijo ujetnikov iz Rusije, da je namreč bilo uporniško gibanje v avstro-ogrski vojski v mesecih maju in juniju 1918 omejeno samo na slovenske polke, je ne glede na to, kar ugotavlja o tem po temeljitem študiju temeljnih virov tudi češki zgodovinar Pichlik, že samo po sebi dovolj zgovorno. Jugoslavija teh upornikov je označnica za nacionalno svobodo, mir in kruh.

Nadaljnja značilnost vseh teh uporov je v dejstvu, da so omejeni samo na sedeže nadomestnih bataljonov določenih slovenskih polkov, na kadre, da pa še ne sežejo med polke na fronti. Omejujejo se na zahtevo, da je treba vojno končati, da naj se sklene mir in na težnjo po vrnitvi domov. Politično je vsaj pri slovenskih uporih sicer vse prepuščeno političnim voditeljem jugoslovanskega gibanja tistega časa, toda ne da bi uporniški voditelji imeli s političnimi kakršen koli neposreden stik.

Mislím, da je zelo pravilna ugotovitev predavatelja Vodopivca, da imamo opraviti pri teh povrnjencih iz ujetništva skoraj izključno le z ljudmi, ki niso bili

revolucionarji kakšnih večjih konceptov, temveč da je bil konec vojne, mir in vrnitev domov njihova glavna težnja. To so predvsem prinesli iz Rusije. Kar je več ali drugo kot to, so dobili doma.

Končna značilnost vseh teh uporov pa je v tem, da so bili vsi ti uponi v krvi zadušeni, nekateri uporniki postreljeni v boju z asistenčnimi četami (to so čete, ki so prišle na pomoč kadrskim poveljstvom, ki z lastnimi močmi niso mogla upora zadušiti), drugi pa po obsodbah naglih sodišč. Za časniška poročila o teh uporih je bila najstrožja cenzura, toda sodbe so bile vojaštvu razglašene. Navadno so sodbe izvršili celo pred očmi vsega vojaškega nadomestnega bataljona.

Socialdemokrat Julius Deutsch, poznejši vojni minister v prvih vladah prve avstrijske republike in že od januarja 1918 nekakšen socialnopolitični referent pri c. in kr. vojnem ministrstvu, dobro poučen, kakor trdi, o razvrstitvi in razpoloženju avstro-ogrskega vojaštva, v več spisih govori o teh uporih. V knjigi *Aus Osterreichs Revolution* pravi: »Toda še je uspelo vse te upore zadušiti in nato je dobil rabelj mnogo dela.«

Po teh uporih je za nekaj mesecev zavladal na zunaj popoln mir. Mislim, da se ne motim, če trdim, da je avstrijskim naglim sodiščem začasno še uspelo ustrahovati vojaštvo in uvesti disciplino. Ta se je na italijanski fronti začela rušiti šele konec oktobra. To pa je že nova vrsta uporov, s svojimi značilnostmi. Tudi pri teh uporih so imeli velik delež povrnjenci iz Rusije.

V vrsti uporov po brestlittowskem miru, v maju in juniju, je prvi upor upor slovenskega vojaštva nadomestnega bataljona 17. pešpolka, sestavljenega skoraj iz samih Slovencev, 12. maja. Obenem je ta upor med največjimi tovrstnimi upori v avstro-ogrski vojski. Tako ugotavlja tudi Pichlik. Poleg upora 42. maršbataljona nadomestnega bataljona 17. pešpolka v Judenburgu se omenjajo v poročilih vojnemu ministrstvu na Dunaju in vojaški pisarni nj. c. in kr. veličanstva kot največja le še upora nadomestnega bataljona 7. strelskega polka (Schützenregiment) v Rumburku na Češkem, 21. maja, in upor srbskega vojaštva maršbataljona 6. pešpolka v Pečuhu, 20. maja. Toda 14. maja zvečer se je uprla še marškompanija 7. lovskega bataljona, sestavljena iz samih Slovencev (mimogrede: ne 7. bataljona 17. pešpolka kakor predavatelj pomotoma pravi, ker so avstrijski pešpolki imeli le štiri bataljone), 23. maja pa vojaštvo nadomestnega bataljona 97. pešpolka v Radgoni, katerega nacionalni sestav je bil nekako takle: polovica Slovencev, četrtina Hrvatov in četrtina Italijanov.

V mesecu maju 1918 so bili torej kar trije slovenski, en češki in en srbski upor. Rekel bi, da gre v tistem času za neko posebno vznemirjenost prav slovenskega ljudstva. Za to mi je dokaz še dejstvo, da je bilo na celotnem ozemlju Štajerske, Koroške in Kranjske razglašeno obsedno stanje z naglimi sodišči, kar je izzvalo interpelacije socialdemokratskih poslancev in Jugoslovanskega kluba v dunajski poslanski zbornici. Pregledujoč stenografske zapisnike sej avstrijske poslanske zbornice nisem opazil, da bi bila v njih še kakšna taka interpelacija, ki bi omenjala razglasitev obsednega stanja v kateri drugi avstrijski deželi v celoti.

Samo še nekaj značilnosti, posebnosti ali zanimivosti teh slovenskih uporov. O uporih v Judenburgu, Rumburku in Pečuhu, samo o teh, je 1. junija 1918 poročala tudi *München-Augsburger Abendzeitung*. Izrezek je med zadevnimi arhivalijami. Začne takole: »V nemških političnih krogih so skrajno vznemirjeni nad vedno bolj se množječimi upori slovanskih vojaških oddelkov, katerih žrtev so nato največ nemški častniki. Začelo se je z uporom iz Slovencev sestojedečega se marš-

bataljona 17. pešpolka v Judenburgu.« Itd. Prusko vojno ministrstvo je izrezek tega poročila poslalo avstro-ogrskemu vojnemu ministrstvu na Dunaju in vprašalo, kaj je na stvari. Ne bom vas mudil z opisom celotne korespondence v tej zadevi. Iz tega pisma pa se dovolj jasno vidi, kako nekaj novega, nepričakovanega in alarmantnega za nemške vojaške kroge so bili judenburški, rumburški in pečuški upor.

Poveljnik asistenčnih čet, ki so zadušile judenburški upor, general Kosel v svojem končnem dolgem poročilu 18. maja 1918 navaja tri glavne momente (to je prav njegov izraz), »ki podpihujejo nezadovoljnost in ki v praznih želodcih najdejo sprejemljiva tla. Prvič, nacionalno hujskanje po v svojem rovarjenju od nobene sile ovirani Koroščevi stranki, drugič, boljševidske ideje, in tretjič, nespoštljivost nasproti državni oblasti kakor proti njenim predstavnikom«.

Kot glavnega voditelja judenburškega upora omenjajo poročila Hafnerja. Ta ni bil povrnjenec iz ruskega ujetništva. Eno izmed poročil pa pravi, da je bil Hafner naročnik dveh slovenskih socialističnih listov.

Uporniki so bili deležni simpatij velikega dela nemških delavcev. Poročila pravijo, da je največ koristi od zaplenjenih živil in drugega blaga imelo domače prebivalstvo. Vodstvo krajevne socialdemokratske stranke pa se je od upora izrecno distanciralo.

Veliko upornikov je padlo tudi v boju z asistenčnimi četami. Nekaj jih je padlo tudi v medsebojnem obstreljevanju. Bila je deževna, temna noč. Po opisu očividca, častniškega namestnika Delaka v Kroniki slovenskih mest 1935 je bilo poleg na smrt obsojenih upornikov še 17 drugih mrtvih in mnogo ranjenih.

Le o radgonskem uporu še nekaj besed. Med zanimivosti gotovo spada zatrjevanje več poročil, da vodijo upor Slovenci in da Italijanov v vodstvu ni opaziti. Obsojenci so korakali na morišče med petjem izzivalnih pesmi. Tako pravi poročilo asistenčnega poveljnika. Katere pesmi so to bile, ni omenjeno. Nobeno poročilo o kakšnem drugem uporu ne omenja kaj takega. O radgonskem uporu je poleg uradnih poročil o uporih v Judenburgu, Rumburku in Pečuhu največ poročil.

Spis, ki bo temeljito in sistematično opisal zgodovino uporov slovenskega vojaštva v avsto-ogrski vojski, bo moral zajeti tudi oktobrske upore frontnih polkov, frontnih vojaških formacij. Tudi pri teh uporih so imeli povrnjenci iz Rusije velik delež.

Nekaj besed le o največjem uporu med njimi. To je upor gorskega strelskega polka, Gebirgschützenregiment št. 2, torej zopet slovenskega, v Codroipu v Furlaniji. Pravzaprav gre tu za dva upora: za upor 24. oktobra 1918, spontan, neorganiziran, ko se je začela na italijanski fronti antantna ofenziva. Proti polku so v boju in pri razorožitvi disciplinirano nastopili vsi trije polki, ki so z gorskim strelskim polkom št. 2 sestavljali 44. Schützendivision, oba nemška polka 21. in 2. Schützenregiment, s t r a ž e n j e m razoroženega polka pa koroški Gebirgschützenregiment št. 1. V boju je padlo 6, ranjenih pa je bilo 28 vojakov. Tako stoji v poročilih divizijskega poveljnika. To je edini primer vseh uporov frontnih polkov v teh dneh, da je bil upor še s silo s prelivanjem krvi zadušeni. Čez nekaj dni je bilo orožje vrnjeno, nakar se je polk sedaj že organizirano, pred Casarsom zopet uprl in izsilil odmarširanje v domovino. Zaustavil se je šele v Gorici in jo začasno zasedel. Po pogojih premirja z dne 3. novembra jo je moral 8. novembra zapustiti.

Upori slovenskega vojaštva avstro-ogrske vojske leta 1918 zaslužijo temeljito zgodovinsko monografijo.

Kratka pripomba samo še k polemiki tovariša Kermavnerja proti Kocbekovemu povzetku korespondence med menoj in njim, konec leta 1939 in v začetku leta 1940.

Ne razumem, zakaj ima Kermavner za umestno, da je vključil v svoje predavanje to zadevo. Tudi jaz bi imel k temu povzetku kaj pripomniti. Menim pa, da to nima nobenega pravega smisla, ker javnost ne more kontrolirati nepravilnosti povzetka, nepravilnosti polemike ali pripomb k temu povzetku. To bi ji bilo omogočeno le, če bi bila korespondenca objavljena, pa naj se tovariš Kermavner in jaz pokaževa v kakršni koli luči že. Sama nezmotljivost to ne bo ne pri meni ne pri njem in tudi ne sama lepota, če tako rečem. Le tako bo mogoče priti do zgodovinske resnice o važnih vprašanih naše preteklosti. Končno pa je od tega že skoraj trideset let in ni razloga, da ne bi zvedeli vse resnice.

Bogo Grafenauer

Ob referatu tovariša Kermavnerja bi omenil nekaj vprašanj, glede katerih se z njegovim izvajanjem ne bi mogel popolnoma strinjati.

Najprej sodim, da nalaga nekoliko preveč na hrbet slovenske historiografije, ko pravi, da prihaja do ločitve obravnavanja splošne politične zgodovine in delavskega gibanja po inerciji, ki je v tej historiografiji običajna. Mislim, da je ta ločenost veliko manjša, kot se zdi po taki trditvi. Našel bom samo nekaj takšnih sintez: Lončarja, Prijatelja. Zwitterjevo analizo političnega gibanja oziroma smeri političnega gibanja, potem Gestrin-Melikovo zgodovino. Povsod vidimo povezanost enega in drugega, ene in druge strani razvoja. Konec koncev pa tudi disertacija, kakršno je predložil tovariš Pleterski, kaže smer določene historične šole, v smislu katere je tovariš Pleterski problematiko, ki jo je zajel, povezal in reševal skupaj.

Mislim, da je problem, na katerega opozarja tovariš Kermavner, drugje. Razumljivo je namreč, da je v zgodovini, ki je pretežno politično usmerjena — in to je nedvomno naša historiografija — mnogo laže priti do izraza tistim strankam, ki so politično močnejše in ki močnejše izražajo politično problematiko narodnega vprašanja, jo jemljejo bolj v svoje ospredje. Ni naključno, da je socialno-demokratska stranka v tem pogledu bolj v ozadju, če govorimo o dobi do leta 1918. Mislim, da za razlago tega zadostujejo že opozorila na opredelitve socialista Ivana Cankarja v njegovem predavanju Očiščenje in pomlajenje.

Nedvomno se vidi v tej historiografiji meščanskost določenih koncepcij, vendar ne toliko v tem, da bi marsikatero izmed del, ki so napisana o slovenski zgodovini te dobe, delavsko gibanje sploh izpuščalo, ampak da ga ocenjuje — tako kot npr. Prijatelj — na svoj določen način — se pravi v kriterijih, v načinu obdelave, ne pa da bi ga sploh ne zajelo.

Stvar, ki bi to — pa ne samo to, marveč tudi celo vrsto drugih sestavin — močno prevrednotila in ki bi tudi spremenila razmerje poglavitnih komponent naše zgodovine, je po mojem trdnem prepričanju predvsem vgraditev gospodar-

ske zgodovine in gospodarskega razvoja v ves političen razvoj. To je tista stran, ki v slovenski historiografiji najbolj šepa in ki je dejansko najbolj potrebna, ker ne bo pokazala v novi luči samo delavske stranke, ampak v zelo novi luči tudi pomen Krekovega »upora na vasi« v zadnjih dveh desetletjih pred prvo svetovno vojno.

To sta dve vprašanji, ki sem ju tu hotel omeniti. Drugi dve vprašanji pa sta povezani z dodatkom, ki ga je tovariš Kermavner dodal k svojemu osnovnemu referatu.

Najprej bi moral reči iz svoje lastne izkušnje, da je razlikovanje med Zarjo in Dejanjem na eni strani ter med Jugoslovansko strokovno zvezo na drugi strani v letih pred drugo svetovno vojno — na čemer je po moji sodbi preveč insistiral tudi tovariš Fajfar že na zadnjem posvetovanju (ob 25-letnici OF) — in podčrtovanje teh razlik pretirano.

Naj povem za primer te pretiranosti dejstvo, da smo od oktobra 1938 pa do jeseni 1939 (kako je bilo od tedaj naprej, ne vem več, ker sem delal za izpite in jeseni leta 1940 odšel v vojsko) nekaj nas zarjanov, prav tistih, ki smo bili pri Dejanju najbolj angažirani, s tovarišem Fajfarjem intenzivno sodelovalo pri urejanju in pisanju za Delavsko pravico itd., torej da ni bil samo Jeršič tisti, ki je pisal na obeh straneh — tako v Dejanju kot v Pravici. Za ilustracijo tega lahko navedem, da se je tovariš Janez Gradišnik pri meni doma tolikokrat oglasil s potrebami po različnih člankih ali podobnih stvareh, da so mu doma dali kar vzdevek »Janez Pravica«.

Mislím torej, da gre to poudarjanje predaleč, da enostavno ni historično, da je v nasprotju s tem, kar je bilo takrat resnično — vsaj v tem letu — to je od oktobra 1938 do jeseni 1939.

Drug problem v zvezi s tem je še vprašanje samega gradiva. Mislím, da ima tovariš Ude prav. Brez virov ne moremo soditi o tem. Naj se tiska korespondenca z obeh strani, če sta oba tovariša za to, kot prispevek k razčiščenju naše levice ob pripravljanju Osvobodilne fronte. Da pa problem ni nepomemben, naj ilustriran zopet z dejstvom: tovariš Kermavner pravi nekako, da to ni noben problem. Toda če je dejstvo, da je dodatek k pogodbi iz leta 1939 do današnjega dne »tabu« za sovjetsko historiografijo in da v sovjetski historiografiji še ni objavljen, če vidimo potem npr. v tretjem zvezku Sovjetske zgodovinske enciklopedije predstavljeno dobo vojne od 1. septembra 1939 do 22. junija 1941 z zemljevidom, na katerem sta vsa Čehoslovaška in vsa Avstrija predstavljeni kot okupirano ozemlje, medtem ko predstavlja Poljsko samo nemška okupirana cona, sovjetska okupirana cona Poljske pa je že sestavni del ozemlja ZSSR, je to dokaz, da to še danes predstavlja za sovjetskega človeka moralen problem svoje vrste. Mislím, da je moralo to za vsakega človeka, ki gleda to problematiko, predstavljati problem svoje vrste od trenutka, ko je prišlo do pogodbe in do njene izvršitve z razdelitvijo Poljske leta 1939. Problem sam torej ni vzet iz zraka, ampak stoji na zgodovinskih tleh. Kako ga rešujemo, to je drugo vprašanje.

Prav tako mislím, da se to, kar nam je povedal tovariš Fajfar in kar je tiskal potem v svojih spominih o tretji konferenci in o razmerju do Jugoslovanske strokovne zveze itd., nekoliko razlikuje od tega, kar smo danes slišali od tovariša Kermavnerja. Tudi to je problem, ki dejansko obstaja. Mi vemo (tovariš Vodopivec vam o tem lahko pove še več, če hoče), da je na meji med leti 1939 in 1940 zaradi istih vprašanj prišlo do notranjega moralnega razčiščenja, čeprav

v širšem kompleksu, v študentskem Slovenskem klubu, in da je bilo takrat pet članov tega kluba izključenih. To je torej problem, ki je takrat živel in ni šele vkonstruiran v takratno celotno historično situacijo.

Vprašanje je seveda, ali je bilo takrat koristno — politično koristno — to stvar načenjati, kot je podoben problem Plisnierova novela Igor, katere objavo so zamerjali Dejanju in ki je načenjala vprašanja, ki so se potem razkrila po Stalinovi smrti kot upravičena: problem resničnosti stalinističnih procesov oziroma obtožb v njih, problem prisiljevanja k lažni izpovedi pred sodiščem, pred tožilcem itd. Vprašanje je, ali je bilo vse to takrat koristno ali ne, toda da je vse to tedaj obstajalo, in sicer konkretno v našem prostoru, je dejstvo, ki ga ni mogoče zanikati.

Vprašanje razmerja resnice in politike je sploh vprašanje zase. Seveda se pa človek sprašuje, ali ni prav to vprašanje razmerja resnice in politike, ki smo ga tako bridko doživeli po letu 1948, povzročilo velik del moralne praznine pri naši mladini, ki jo pogosto vidimo danes.

France Klopčič

Ko sem poslušal referat in tudi že obravnave, moram izreči prijeten občutek o njihovi visoki ravni. Nočem reči, da je vse prav, ali da mi mogoče najti kritičnih okoliščin, nepravilnosti. Razen tega imamo pred seboj še dva dneva in so še mogoča presenečenja, toda kar sem danes slišal, mi vsekakor ugaja in sodim, da smo lahko vsi zadovoljni, da poteka posvetovanje na tako visoki znanstveni ravni, stvarno. Tudi če se pojavlja polemika, je argumentirana.

To bi poudaril zaradi tega, ker sem bil prejšnji teden na znanstvenem posvetovanju, posvečenem petdesetletnici oktobrske revolucije v Kotoru. Tam je bilo štirikrat več referatov. Bili so referati odlične kakovosti, je pa bilo nekaj takih, ki niso zaslužili, da pridejo na tribuno znanstvenega zborovanja.

Spominjam se pred desetimi leti zborovanja slovenskih zgodovinarjev v Ravnah na Koroškem. Franček Saje je takrat poskušal govoriti o kmečkih republikah na Slovenskem. V današnjem njegovem referatu o tem »romantizmu« ni niti sledu. Stvarno razlaga po arhivskih dokumentih, brez kakršnega koli pretiravanja, trezno. Bilo bi, recimo, zaželeno, da bi povedal nekaj več in jasneje, kako se je majniško deklaracijsko gibanje in mirovno gibanje delavstva združilo, kar je trdil; lahko bi od njega pričakovali, da bo dešifriral, kako je Kmečko-delavska zveza socialne-demokracije dobila več glasov na vasi. Kljub tem zahtevam, ki se pojavljajo, recimo pri meni, pri drugem pa še kaj drugega, je raven njegovega referata visoka.

Priznanje bi dal zlasti referatu Dušana Kermavnerja. To ni samo košček zgodovine delavskega gibanja, ampak je to konkreten primer narodne zgodovine, kjer je zajeta vsa slovenska družba, vsi njeni razredi, kjer se križajo razni razredni in drugi interesi, kjer se spopadajo razne politične koncepcije in ideje. To je primer pisanja narodne zgodovine v času, ko je delavski razred že na prizorišču. Ne strinjam se s tovarišem Grafenauerjem, ki je rekel, da ni delitve na nacionalno zgodovino in na delavsko zgodovino. Namreč, ne gre za to, da imamo v zgodovini napisu rubriko »delavsko gibanje«, tako kot imamo rubriko »zgodovina Novega trga v Ljubljani«. Gre za integralno postavljanje vprašanja.

Ne bi pa mogel pohvaliti tega, kar sem slišal pri tovarišu Metodu Mikužu. Razen bibliografije, je podal dokaj površno kroniko nekaterih dogodkov, ki so privedli do oktobrske vstaje. Če je temu dal naslov Novejša znanstvena dognanja ob oktobrski revoluciji v svetu, tega naslova resno jemati ne gre.

In ko o tem premišlujem, si moram zadati vprašanje, kako to, da Dušan Kermavner ni profesor univerze, zakaj ni član akademije. Morda zato, ker je danes najsposobnejši zgodovinar na Slovenskem? Hkrati najbolj ploden! Morda zato, ker je marksist, ker je komunist od leta 1920? Mislim, da bi ta vprašanja merodajni dejavniki lahko razmotrili.

V obravnavi bi se ustavil samo na enem vprašanju, to je na vprašanju Trsta. S Trstom imamo precej zgodovinopisnih nezdod, kot bi človek rekel. Ena takih velikih nezdod je »Trst leta 1918 po razsulu Avstro-Ogrske«. Trst je bil namreč takrat prifrontno mesto, prometno vozlišče, industrijski center, prehranjevalna žila itd. In v njem se je nakopičilo mnogo revolucionarnih, eksplozivnih moči. Zato je bilo mogoče v Trstu izvesti socialističen prevrat. Ampak italijanski in slovenski meščani so hiteli v Benetke, kot veste, povabit antanto, da zasede Trst. In Dušan Kermavner pravi, da je pač na gluha ušesa naletela misel, da naj bi tržaški socialisti prevzeli v mestu oblast in dali tako zgled za posnemanje oktobrske revolucije v srednji Evropi. Res je, takrat je bila možnost, priložnost, da Trst posname nauke oktobrske revolucije.

Sodim nadalje, da smo s Trstom imeli nezdodo tudi leta 1945. Takrat se nismo držali naukov oktobrske revolucije, zlasti ne nauka Lenina, boljševiške partije o samoodločbi narodov.

Kako je bilo s Trstom, veste in ne bom tega razlagal. Naša narodnoosvobodilna vojska je kot zmagovalec prišla v Trst. Povsod se je razglašalo: Trst je naš. Nihče pa ni hotel vprašati prebivalstva Trsta, kaj le-to misli. Tu bi opozoril na spomine Ivana Regenta (še niso izšli, le izvleček je bil v časopisu). Ivan Regent pravi, da italijanski delavci niso bili zadovoljni, ko so videli samo nacionalne zastave. To se pravi, videli so samo nacionalni moment, ne pa socialnega. Mislim, da se je Ivan Regent prezgodaj ustavil v spominih in da bi lahko rekel še več, da namreč nismo upoštevali nauka oktobrske revolucije, leninističnega nauka o narodnem vprašanju, da nismo zastavili vprašanja samoodločbe tržaškega prebivalstva. In zato k svojim vojaškim uspehom nismo mogli dodati še političnega uspeha. Zakaj, če bi organizirali plebiscit ali volitve ali kakršen koli podoben ukrep, bi bitko gotovo dobili.

Govoril sem čisto na kratko, da bi stekla obravnava. Vrgel sem kamen v tolmun, naj gredo kolobarji po vodi. Polemika je koristna in zgodovinopisje politiska naprej.

Dušan Kermavner

Ne bi hotel razpravljati o čudnih ekspektoracijah tovariša Klopčiča, le pripomniti moram, da se z njim ne strinjam. Ne zavračam sicer v celoti njegovega opozorila glede tržaškega vprašanja v letu 1945, vendar samo strmim ob njegovem lahkotnem računu, kakor da bi bila naša bitka za Trst takrat dobljena ob nekem pametnejšem ravnanju z naše strani. Tako preprosta zadeva le ni bila, odločale so še razne »sile«, ki jih je tovariš Klopčič zanemaril. Skratka, tako »zgodovinariti« ne gre!

Izreči moram začudenje nad tem, kako je tovariš prof. Grafenauer šel mimo mojih trditvev in pobijal kot moje neke trditve, ki jih sploh nisem bil izrazil. Ko sem napadel inercijo ali vztrajanje pri strogo ločenem obravnavanju narodne zgodovine na eni in zgodovine delavskega gibanja na drugi strani, gotovo nisem mislil trditi, da ne bi bil Lončar ničesar napisal o delavskem gibanju, da bi ga bil Prijatelj popolnoma zanemaril, da se ne bi bil prof. Zwitter tudi nekaj bavil z njim in da ga ne bi bila Vasja Melik in Ferdo Gestrin upoštevala v svoji skupni knjigi. To sta dve različni zadevi! Izrecno sem poudaril v besedilu, ki ga je prof. Grafenauer pač prebral, da obsojam »z dveh nasprotnih koncev gojeno strogo ločenost« obeh zgodovin. Na enem koncu goji takšno ločenost npr. tovariš Klopčič, s katerim se v tem oziru ne da sporazumeti. Ali pa je na drugi strani pri zgodovinarjih, ki jih je prof. Grafenauer navedel, dovolj upoštevanja zgodovine delavskega gibanja (z izjemo morda Gestrina-Melika)? Ali res ni utemeljeno govoriti tudi o nekem odtrivanju zgodovine delavskega gibanja ob stran?

Vzemimo npr. tudi knjigo tovariša dr. Pleterskega o Narodni in politični zavesti na Koroškem. Napisana je na temelju zanimivega koroškega gradiva, to je omejenega gradiva dežele, kjer slovenske socialne demokracije ni bilo. Mar ni to primer odtrivanja zgodovine delavskega gibanja iz narodne zgodovine (čeprav gotovo ni šlo tu za namero)? O disntaciji tovariša Pleterskega sem menil, da je ne bi smel dati v javnost kot knjigo, dokler ne bi obravnave spopolnil na temelju koroškega gradiva v osrednjem slovenskem političnem tisku. Sodil sem, da je važno zgodovinsko vprašanje zgolj na podlagi regionalnih virov nezadostno obdelano, in povrh tudi še v smislu ločevanja našega delavskega gibanja od narodnega prav v smislu današnjega opozorila prof. Grafenauerja, češ da ni po naključju delavsko gibanje ob strani ali v ozadju, kadar gre za narodnostno vprašanje. S tem opozorilom je prof. Grafenauer opravičil moj načelni ugovor. To gibanje si namreč lahko predstavljamo kot takšno, da se je vsekozi izmikalo našemu narodnostnemu vprašanju, le v primeru, če se nočemo brigati za okolnost, da se je slovenska socialna demokracija začela intenzivno ukvarjati s tem vprašanjem takoj ob dovolj zgodnjem nastopu Etbina Kristana kot vodilnega slovenskega socialnega demokrata. Nekaterim vodilnim zgodovinarjem so te reči nekoliko znane in ne razumem prav, kako da ne bi bile znane prof. Grafenauerju. Če tudi v meščanski dobi ne bomo upoštevali stališč ideologov delavskega gibanja v narodnostnem vprašanju in se delali, kakor da njihova stališča zaradi malo upoštevnosti moči tega gibanja niso pozornosti vredna v primeri s tistim važnim, kar so delali meščanski politiki na Dunaju in doma, bomo seveda še dalje gojili nedopustno »strogo ločevanje« obeh zgodovin. Menda sem s tem dovolj pokazal, da me prof. Grafenauer ni razumel.

Strinjam pa se z njim glede tega, da z gospodarsko zgodovino ne pridemo nikamor naprej — vsaj za novejšo dobo. Sodim, da tega zaostajanja ni mogoče zagovarjati.

Tudi pri drugi stvari, v kateri je zadel obme, je šef prof. Grafenauer mimo vseh mojih trditvev. Gre za odmev sovjetsko-nemškega nenapadalnega pakta v slovenski levici. Nisem trdil, da ob njem »ni bilo nobenega razpravljanja«, da ni sprožil nobenih ne »političnih« ne »moralnih« pomislekov. Saj je takšne pomisleke uveljavljal in začel o stvari razpravljati tovariš Ude. Zanimal pa sem pripovedko, ki se je pokazala v Kocbekovi Listini in ki se sploh lahko ponaša z neko razširjenostjo, češ da so se slovenski komunisti v presoji pakta ločili v dve struji: eni

se od pakta niso dali zmesi in niso prešli na protisovjetsko stališče, medtem ko da so drugi to storili. Ti drugi so ostali v Koebekovi konstrukciji anonimni. Tu je prof. Grafenauer opozoril na tovariša Vlada Vodopivca in nekaj drugih članov takratnega Slovenskega kluba na univerzi, ki da so bili zaradi protisovjetskega stališča izključeni iz kluba. Dejansko pa je ta spor trajal že dobršen čas pred paktom in tudi izključitve niso bile v zvezi s stališčem do pakta. Kolikor se je k hudim sporom pridružila potem — v nekem od pakta bolj ali manj odmaknjenem času — tudi še različna presoja pakta, je to brez slehernega pomena v spornem vprašanju, ne glede na to, da sem, ko sem zanikal razhajanje med komunisti, izrecno opozoril, da upoštevam le »tiste komuniste, ki so takrat držali skupaj, to je brez nekaterih posameznikov, ki so bili že zaradi drugih vprašanj v odkritem sporu s KPS«.

Slej ko prej trdno zanikam, da bi se bili komunisti pri nas ob paktu in zaradi njega začeli razhajati. Ne morem pritrditi nekim »spominjanjem«, češ da naj bi se bil vsaj eden med takratnimi vidnimi komunisti v presoji pakta ločil od drugih; po mojem se mora to izkazati kot krivo spominjanje. Tovariš Ude sam v korespondenci pove, da ni srečal nobenega komunista, ki bi bil potegnil z njim; tudi jaz za nobenega takšnega komunista nisem mogel zvedeti.

Še manj umestno se mi zdi, kar je skušal prof. Grafenauer izvesti iz okolnosti, da so nekateri krščanski socialisti sodelovali tako pri Delavski pravici kakor tudi pri Dejanju. Tega ni nihče zanikal, toda kdo je sploh o tem kaj povpraševal? Saj za to sploh ne gre, marveč za to, kdo je bil za smer Delavske pravice in kdo proti njej. Smer, ki jo je zastopala precej — ali celo skoz in skoz — dosledno Delavska pravica, je izzivala nekatere — recimo desne — krščanske socialiste, da so jo zaradi nje napadali, da so tiste, ki so pisali vanjo z realističnim razumevanjem mednarodnega položaja, celo označili v »Sloveniji« za »kapitulante« in »snobe«. Poleg tega razhajanja imamo v Dejanju neke pesimistične izlive Edvarda Kocbeka takoj v začetku vojne jeseni 1939 in znova poleti 1940 po porazu Francije. Iz teh pesimističnih izlivov ni mogel nihče povzeti ali sprejeti nobene politične smeri, zakaj bili so le izrazi panike. Tu gre za zgodovinska dejstva. Zato npr. Edvard Kocbek ni prišel v poštev, da bi ga pritegnili ob ustanavljanju Društva prijateljev Sovjetske zveze, medtem ko ni bilo pomislekov, ko je šlo za tovariša Fajfarja in tovariše pri Delavski pravici ali pa tudi za Aleša Stanovnika idr. Ti drugi so bili gotovo pomembnejši od Kocbeka v takratnem položaju. Mislim, da se teh zadev še vsi skupaj toliko spominjamo, da jih ni mogoče zamegliti.

Tovariš Ude je podvomil o umestnosti, zakaj da tu zavračam krivo Kocbekovo pisanje v Listini o mojem stališču iz jeseni 1939. Prej nisem mogel zavračati ali popravljati krivega prikaza, ki je šele sedaj prišel med ljudi.

Prof. Grafenauer se je izrecno strinjal s pomislekom tovariša Udeta, češ da »javnost ne more kontrolirati«, kaj drži v tem mojem popravljanju Kocbekovega prikaza, »dokler ni objavljena najina korespondenca« z Udetom v celoti. Prof. Grafenauer je izjavil: »Mi o tem soditi ne moremo. Naj se tiska korespondenca Ude-Kermavner...« Ne vem, kakšen zgodovinarski kriterij naj bi bil, po katerem ne bi bilo mogoče presojati tudi odlomkov neke korespondence, ki npr. ne bi bila v celoti ohranjena. Če ne bi bilo drugega na voljo, bi moral zgodovinar soočiti Kocbekov spominski prikaz in moj na korespondenco oprti ugovor ter opraviti svojo dolžnost, da osvetli zadevo v okviru časa in kraja. Seveda ne mislim ugovarjati da ne bi zgodovinar laže prišel del bolj trdnega sklepa o stvari, če bi lahko proučil

celotno korespondenco, toda kako je le mogoče govoriti o nekakšni nemožnosti presoje pred objavo korespondence? Ali gre nemara za to, da bi se napravil vtis kakor da sem jaz proti njeni objavi?! Niti najmanj ne nasprotujem tej objavi, marveč sem z vso dušo za to, da bi bila čim prej natisnjena!

Bogo Grafenauer

Glede na Kermavnerjevo obravnavo bi želel samo vnovič opredeliti, o čem sem prej razpravljal:

1. Tovariš Kermavner je v svojem referatu govoril o strogi ločenosti narodne zgodovine na eni strani in delavskega gibanja na drugi strani v delu naše historiografije. Ne vem, ali sem razumel, kakor je on mislil, ali ne. Razumel sem tako, kot je napisano in proti temu sem razpravljajal.

2. Tovariš Kermavner je govoril o nasprotju med »manjšinsko skupino dejavnjecev« in »krščanskimi socialisti okrog Delavske pravice«; zoper to sem ugotovil, da sta se obe skupini prepletali in da je govor o tem nasprotju pretiran.

3. Tovariš Kermavner je trdil, da pomenijo moralni problemi v zvezi s procesi in razmerjem med ZSSR in Nemčijo leta 1939 za nas anahronizme: »takšnih razmišljanj in razpravljanj namreč v letu 1939... ni bilo nikjer na Slovenskem«. Na to sem mogel ugotoviti le: to ni res.

Dušan Kermavner

Najprej želim dati majčken spominski prispevek k zgodovinskemu gradivu. Omemba javnih predavanj, na katera je spomladi 1924 vabilo marksistično študentsko društvo Vstajenje, v referatu tovariša dr. Kremenška je obudila v meni neke spomine. V avli univerze smo razobesili velik plakat, ki je pod rdečo peterokrako zvezdo oznanjal teme petih nameranih predavanj. Naslednji ali tretji dan plakata ni bilp več in pri vratarju smo zvedeli, da ga je dal sneti rektor. Delegacija društva se je prijavila k njemu, da bi prosila pojasnila in ugovarjala. Sprejela sta nas rektor dr. France Kidrič in tajnik dr. Matej Šmalc poudarjeno prijazno in nas skušala pripraviti do zmernejše ali do manj izzivalne, bolj tihe dejavnosti. Dr. Šmalc nas je spomnil latinskega reka: Suaviter in modo, fortiter in re! Na rektorjevo vprašanje, ali ni peterokraka zvezda nekaj komunističen, torej prepovedan znak, mu je član delegacije Jože Kranjc (takrat še ni bil znan pisatelj) resno obrazložil, da njenih pet krakov samo nakazuje pet predavanj, ki jih društvo prireja, in izraža kvečjemu tudi še, da ima po statutu društveni odbor pet članov. Seveda smo se drugi člani delegacije komaj vzdržali, da nismo izbruhnili v krohoto že vpričo rektorja in sekretarja!

Poleg te anekdote naj obnovim še spomin na dve predavanji od napovedanih petih. Tretjega in nadaljnjih ni v spominu. Zdi se mi, da nam je rektorat na zahtevo policije ali velikega županstva odrekel uporabo prostorov za javna predavanja.

Prvo predavanje je bilo posvečeno Gospodarskemu progresu in stanju Sovjetske Rusije. Kot predavatelja smo navedli tudi v noticah v dnevnikih Dr. Potočnika, to je Draga Potočnika (pozneje je bil dolga leta urednik gospodarske rubrike v Slovencu). Dvorana na univerzi gotovo ne bi bila tako polna poslušalcev, če bi bili izpisali ime Drago namesto kratice Dr., ki jo je kajpak vsakdo razreševal v — doktor in si zamišljal predavatelja z neko avtoriteto! Predavanje sem uvedel z nekaj odmerjenimi sovjetofilskimi besedami in dal besedo neuglednemu mladeniču Potočniku, ki se je takrat po maturi vpisal v enoletni »abiturijski tečaj«, da bi čim prej prišel do službe (to je kmalu za tem dobil pri Slovencu, kjer se je Francetu Terseglavu predstavil kot »pristaš III. internacionale«, k čemu je Terseglav izjavil, da ga to »nič ne moti«).

Drugo predavanje je uvedel Stane Melihar, predaval pa sem jaz o temi Problem London—Moskva (dve poti delavskega gibanja). Malo prej je prišlo v Londonu do prve »delavske vlade«, to je laburistična stranka je prvič v zgodovini zasedla vsa ministrska mesta pod premierom Macdonaldom; njegovo vlado sem kajpak označil kot psevdodelavsko in sem malo pomembno vladno spremembo v Londonu primerjal z družbenoprevratno sovjetsko oblastjo v Moskvi, ki je izšla iz oktobrske revolucije.

To je bilo spomladi 1924, poleti pa je veliki župan razpustil akademsko društvo Vstajenje, češ da »ne deluje« — kar ni bilo res — in da nima »zadostnega števila članov«, kar je držalo. Število članov se je bilo jeseni 1923 hudo skrčilo; stari člani iz let 1920—1921 so absolvirali ali pa odšli v službe, novega dotoka pa je bilo še malo. Več marksistov abiturientov se je vpisalo v omenjeni abiturientski tečaj in jih ni bilo mogoče prijavit za odbornike ali člane nadzorstva. Društvo tedaj ni moglo prijavljati petčlanskega odbora in tričlanskega nadzorstva!

Da bi naša peščica vendarle politično nekaj pomenila na univerzi, smo skušali postati predstavniki neopredeljenih ali »neorganiziranih« življev, ki niso hoteli biti ne liberalci ne klerikalci. Takšnih ni bilo malo, zlasti dosti jih je bilo na tehniški fakulteti, kjer v glavnem niso bili levičarskih nazorov, pa so se vendarle dali pritegniti v »tretji tabor«, pa tudi na filozofski fakulteti, kjer je bilo neko manj opredeljeno levičarsko razpoloženje. Jeseni 1924 smo zamislili »široko« formacijo skupno z nemarksističnimi levičarji in jo razglasili pod napihnjem imenom Blok levih. Liberalni študentovski list Vidovdan je po nekaj mesecih (1925, št. 3—4, stran 61) poročal, da je »Blok levih po nekaj krčevitih sunkih... o priliki nemirov na ljubljanski univerzi izdihnil« in zapustil »postuma — Klub levih«, pri tem pa je namignil na maloštevilnost »levičarjev«, češ da bo temu klubu »mesto programa morda zadostovalo geslo: tres faciunt collegium«! No, v Klubu levih se nas je zbiralo že kakšen poldrug tucat; približna polovica v tem številu smo bili marksisti, ki smo jeseni 1925 formalno prijaviли rektoratu zgolj na univerzitetnih tleh delujoči Klub študentov marksistov s takrat že počasi naraščajočim dotokom marksistov iz srednjih šol.

O tem razvoju med leti 1923 in 1925 nisem še zasledil točnega opisa. Zato sem ga tem raje obudil v spomin, toda le mimogrede. Poglavitno šele hočem povedati. Seči hočem v zadevo, ki bi jo lahko označil za — žerjavico tega posvetovanja. Mislim, da je tu treba dati še piko na i. Nočem sprožiti nobene nove obravnave in tudi trdno upam, da je ne bom izzval.

Tudi tu smo čuli o stališču Sime Markovića v letu 1924, da je namreč v KPJ branil okvir Jugoslavije pri reševanju narodnega vprašanja, ko ga je bila nje-

govi nasprotna frakcija zavrgla. Omenjeno je bilo ali znano, je, da je isti Marković tisti okvir odbranil leta 1925, ko mu je dal prav na plenumu kominterne tudi Stalin. O vsem tem smo večkrat čuli in govorili, ni pa se še primerilo, da bi bil kdo vstal in povprašal, zakaj pa ne bi zdaj Simi Markoviču vendarle priznal, da je branil nekaj, kar smo potem vsi skupaj odbranili. Mislim, da bi bila takšna misel v logiki vsaj tistih, ki so tako zelo povzdignili poznejšo vnovično privolitev KPJ na državni okvir, kakor je npr. to storil Joca Marjanović na ljubljanskem zboru jugoslovanskih zgodovinarjev. Toda pri tem se ne mislim ustavljati.

Iz daljšega koncepta svojega referata sem bil zaradi krajšanja izpustil odstavek, kjer sem nakazal, da obsojam kot pretirano in nespametno tisto slovo v sklepih V. kongresa KPJ v letu 1928 od jugoslovanskega državnega okvira. Bolje bi bil storil, da bi ga ohranil. Zapisal sem takole: »Jugoslovanskim komunistom kraljevina Jugoslavija s protikomunističnim sistemom od let 1920—1921 dalje ni mogla predstavljati nobene vrednote, ampak zgolj revolucionarnega zanikanja vredno dejstvo na Balkanu in ob Jadranu. Ko presojava razna tudi prav nespametna pretiravanja v tem zanikanju« — pri tem sem imel pred očmi zlasti zadevni sklop IV. kongresa iz jeseni 1928 — »ne smemo pozabljati okolnosti, da so komunisti, če niso hoteli zdrkniti na protirevolucionarne pozicije in prenehati biti komunisti, morali korenito prelomiti z vsem, kar bi jih tudi le najmanj moglo vezati s hegemonističnim sistemom vladavine velesrbske buržoazije in beograjskega dvora. Jugoslavijo so z njenim protirevolucionarstvom navznoter in navzven vnaprej ponujali za udeležbo pri zamišljani intervenciji zahoda zoper Sovjetsko zvezo. Samo nasprotovanje takšnemu sistemu vladavine je bilo v duhu smernic oktobrske revolucije in samo nasprotniki teh smernic so mogli podpirati podoben sistem.«

Mislim, da se bomo vsi strinjali, če stvar zastavim takole: Kam je ta sistem privedel jugoslovanske narode, smo vsi videli. Toda vsi smo tudi videli, kako so razvoj obrnili komunisti. Mislim, da je v tem okviru treba presojati nespametna pretiravanja, ki so jih zagrešili sestavljalci zadevnega sklepa IV. kongresa KPJ. Mar ni že čas, da se vprašamo: Kaj je v okviru revolucionarne strategije KPJ mogla rabiti takšna zaostritev k odcepitvi namesto doslednega vztrajanja pri pravici do odcepitve? Dvomim, da bi mogel kdo s kakšnim verbalizmom izvajati iz tiste formule IV. kongresa kakšne koristi za takratno revolucionarno stvar. Razumemo pa jo lahko — kakor sem že prej v obravnavi poudaril — le iz takrat zaključevanega boja proti frakciji Sime Markoviča v KPJ, proti nečemu, kar je bilo v preteklosti osrednji credo te frakcije. Večina na IV. kongresu je grešila iz bojazni, da ne bi bila videti zadosti »revolucionarna«. Ta bojazen je komuniste dostikrat zavedla v takšna pretiravanja.

Gotovo se bo prihodnjemu — če ne tudi že dandanašnjemu — zgodovinarju ta KP v nekaterih pogledih kazala kot čudna reč — dodal bi lahko še, da v nekaterih kar grozna — vsekakor pa hkrati tudi kot čudovita, ko vidi, kako je prebolela tudi sklepe IV. kongresa ali pa — vzemimo še to zraven! — takšne sklepe, kakršne nam je včeraj prebral tovariš Fajfar, ki so odbijali vsakršne zaveznike v razmerah leta 1940!

Ko so se zbirali referati za posvetovanje, je tovariš Ivan Križnar izrazil bojazen, da bo zazijalo ostro nasprotje med mojim referatom in referatom tovariša dr. Pleterskega. No, tisto nasprotje se je še pred posvetovanjem precej zmanjšalo, komaj ga je še kaj ostalo.

Le glede odnosa med tisto prvo, še ne docela jasno privolitvijo v sklepu V. kongresa kominterne na odcepitve in pa njegovim nalogom KP Italije, da v sporazumu s KPJ zastopa pravico samoodločbe Slovencev in Hrvatov, ki so prišli pod Italijo, se še nisva docela zblížala. Po mojem ti dve stvari nista v medsebojni vzročni zvezi in znova ugovarjam, da iz časovnega sovpadanja, ker sta iz istega časa in sklenjena na istem kongresu, in njune logične skladnosti ni mogoče »sklepati« na takšno zvezo.

Naj v tej zvezi zlasti opozorim, da je pobuda za nalog KP Italije šla iz Ljubljane in zlasti z Dunaja od tovariša Gustinčiča na V. kongres kominterne. Šlo je pravzaprav za star dolg, kajti že leta 1920 je sprejel izvrševalni odbor takrat še enotne italijanske socialistične stranke sklep, da stopi v stik z izvrševalnim odborom takratne socialistične delavske stranke Jugoslavije zaradi sporazumne izjave proti razkosojanju Slovenije. V Tumovi zapuščini so se ohranila pisma, iz katerih je razvidno, kako Regent naloga, da naj zaradi tega potuje v Jugoslavijo in sporazum pripravi, ni mogel izpeljati, ker mu je italijanska oblast odklonila potno dovoljenje, kako je potem prevzel nalogo dr. Tuma, ki pa je prišel samo do Ljubljane in do zgolj informativnega razgovora z Gustinčičem. Od takrat je sporazum med KPI in KPJ obtičal »na mrtvi točki« dnevnega reda, toda leta 1924 smo ga hoteli brezpogojno spraviti v reševanje. Vsa ta zadeva nima prav nobene zveze z mislijo v sklepu V. kongresa kominterne o aktualnosti pravice nesrbskih narodov do odcepitve.

O tem, kako in po kom se je v razpravljanju na V. kongresu ta pravica do odcepitve nepričakovano prevesila k sprejemanju odcepitve, mi je kot udeležencu tistih razpravljanj ostalo nekaj v spominu, kar sem povedal v razgovoru tovarišu Pleterskemu, kar pa lahko povem tudi tukaj javno. Omeniti moram, da je v prav tedaj bil v Moskvi tudi Stjepan Radić, ki je že brž po svojem prihodu tja konec maja 1924 priglasil vstop svoje Hrvatske republikanske seljačke stranke v rdečo Kmečko internacionalo, a se je sicer strogo omejeval na stik samo s predstavniki sovjetskega zunanjega ministrstva ter je odklanjal vsakršen razgovor s jugoslovanskimi komunisti. Na komisijo je eden izmed Rusov — morda je bil ravno Buharin — prinesel informacijo od Čičerina, takratnega komisarja za zunanje zadeve, da od Radića z nalašč v to smer mu zastavljanimi vprašanji ni in ni mogoče dobiti nobene izjave, da bi želel od Srbije odcepljeno Hrvaško. V obravnavi o stališču Sime Markovića v njegovi knjigi Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma pa je Buharin temperamentno zavračal Markovićevo stališče, češ da marksisti načelno nasprotujejo razbijanju državnih skupnosti v njihove narodnostne dele. Označil je to stališče kot zastarelo in poudaril, da nimamo nobenega razloga, da bi morali ohranjati države z več narodnostmi, če te hočejo iti naražen. Zakaj ne bi bile namesto ene Jugoslavije štiri neodvisne republike, je vprašal in nato tudi — vsekakor z državnega sovjetskega vidika, ne z vidika kakšne revolucionarne strategije — izjavil, da ima Sovjetska zveza rajši za sosede več manjših držav kakor eno veliko (pri tej misli mu niti ni šlo za Jugoslavijo, ki ni bila sovjetska soseda). Mislim, da je tedaj Buharin prvi dal pri razpravljanju o narodnem vprašanju v Jugoslaviji pod vprašaj državni okvir, kar je sprožilo pri manjšini jugoslovanske delegacije iz frakcije Sime Markovića hudo prizadetost, toda čutiti je bilo, da je presenetilo tudi predstavnike večinske frakcije s Trišo Kaclevićem na čelu. Da se je potem v resoluciji V. kongresa Buharinova sugestija iz-

razila v nekakšnem — ne docela jasnem — »presežku« od pravice do odcepitve k sami odcepitvi, takrat sploh nisem opazil.

Poudaril bi rad končno, da nikdar — niti takrat niti pozneje — jugoslovanski komunisti v smislu sklepov, ki sem jih označil za nespametne, tudi ne po docela jasnih sklepih IV. kongresa, niso mogli stopnjevati svoje akcije proti šestojanuarski diktaturi v nekaj, kar bi lahko označevali kot »razbijanje Jugoslavije«. Branili so pravico nesrbskih narodov do samoodločbe in do samostojnosti, ki jo jim je hegemonizem odrekal in jih dušil, nastopali so kot najradikalnejši nasprotniki hegemonističnega sistema, toda kot izrazitelji skupnega boja vseh narodov Jugoslavije se nikdar niti za trenutek niso mogli ujeti v soglasje s šovinističnimi razbijalci ne samo tiste Jugoslavije, ampak tudi skupnosti jugoslovanskih narodov. Tako so tisti nespametni sklepi veskoz ostajali na papirju, to je KPJ jim v praksi ni sledila. V tej luči je tudi treba gledati na revizijo sklepov, ki jo je zahteval spremenjeni mednarodni položaj po prihodu nacionalsocializma v Nemčiji na oblast in po utrditvi na njej. Spor okrog te revizije v letu 1936 ni presegal mej emigrantskega vodstva in njegovih papirjev, medtem ko komunistom v Jugoslaviji ni bilo prav nič treba loviti koraka z razvojem, ko so se naravno in samo ob sebi umljivo docela prevesili k najširšemu protifašističnemu boju, h kateremu je mogla prispevati tudi izrecna privolitev na državni okvir od fašističnih sil ogroženih jugoslovanskih narodov.

Končno še nekaj besed k nastopu tovariša Klopčiča. Od njega sem se omejil že v prejšnji obravnavi. Naj dodam le še, da se je tu spet izkazala modrost starogrškega izreka: Lahko se bom sam obvaroval svojih sovražnikov, bogovi naj mi pa pomagajo, da se bom obvaroval svojih prijateljev! Tega je bilo v nastopih tovariša Klopčiča v večji meri, kakor bi bilo mogoče v najslabšem primeru pričakovati. Nameri, s katero je spravil tržaško vprašanje v razgovor, menda ne bi mogli ugovarjati. Razmišljati je hotel o drugi politiki, ki bi nas leta 1945 trdneje povezala z neslovenskim delom tržaškega prebivalstva, s tržaškim proletariatom v celoti. Toda kako nerodno je to misel razvil! Vsako stvar je mogoče obravnavati na razne načine, ki so lahko spretni ali nespretni. Tovariš Klopčič je izbral najbolj nespretnega.

Končno še majhno pripombo, h kateri me je spodbudilo opozorilo prijatelja časnikarja, da bi se ti lahko čutili prizadete zaradi nekkih besed proti novinarjem. Mislim, da bi bila takšna prizadetost docela neumestna, ker so besede merile samo na — slabe žurnaliste, ne pa na časnikarje nasploh!

II